

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

“ЖАҲОН ТАРИХИ ВА МАНБАШУНОСЛИК”

КАФЕДРАСИ

404- гуруҳ IV-босқич талабаси

ҚУРБОНОВ РАВШАННИНГ

**“ЎЗБЕКИСТОНДА ХАЛҚ ТЕАТР ВА ФОЛЪКЛОР
ЭТНОГРАФИК ДАСТАЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙ
ТАРАҚҚИЁТДАГИ ЎРНИ (1991-2010 ЙИЛЛАР)”**

мавзусидаги

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ

ИШИ

ТЕРМИЗ – 2013

Кириш

ЎЗБЕК ХАЛҚ ДОСТОНЧИЛИГИ ВА ХАЛҚ ТЕАТРИ

- 1. Халқ достонларининг пайдо бўлиши**
- 2. СУРХОНДАРЁ ТЕАТРИ ИШЧИ-ЁШЛАР ТЕАТРИ**
- 4. ДОСТОНЧИЛИК МАКТАБИ**
- 5. ШЕРОБОД ДОСТОНЧИЛИК МАКТАБИ**
- 6. МУСИҚА САНЪАТИНИНГ БАДИИЙ АДАБИЙ АҲАМИЯТИ**

Х У Л О С А ВА ТАВСИЯЛАР

Фойдаланилган адабиётлар.

КИРИШ ҚИСМИ

Битирув малакавий ишнинг долзарблиги. Мустақиллик йилларида ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳадаги ўзгаришлар кенг миқёсдаги ислоҳотларни амалга ошириш натижаси бўлиб, жамиятимиз ҳаётини тубдан ўзгартириб, муҳим янгиланишлар жараёнига асос солди. Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларидаги ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётини ўрганишнинг долзарблиги Президент Ислон Каримовнинг 1996 йил 18 сентябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиш академияси қошидаги «Ўзбекистоннинг янги тарихи марказини ташкил этиш тўғрисида»ги Фармойиши ҳамда 1998 йил 27 июлдаги «Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарорларида ЎЗР ФА Тарих институтига ўзбек халқи ва унинг давлатчилиги тарихи бўйича тадқиқотларни ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш вазифаси юклатилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов миллий мафқуранинг шаклланиш жараёнида тарих фанининг ўрнига юксак баҳо бериб: «Миллий мафқурани шакллантиришдаги энг катта манба – бу ҳаққоний ёритилган тарихдир», деб кўрсатган эди ¹.

Битирув малакавий иш мазмунида Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни мисолида ўрганиш, шубҳасиз, тарихнинг янада чуқурроқ ёритилиши учун имконият яратади. Республикамизнинг жанубий ҳудуди ҳисобланган Сурхон воҳасида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни таҳлил этиш туфайли мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлар жараёни ва уларнинг натижаларини ўрганиш имконияти юзага келди. Сурхондарё вилояти салоҳиятига кўра республикада етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу хусусида Ўзбекистон Республикасининг

¹ Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: Ўзбекистон, 2000. Т.8 -Б. 505..

Президенти И.А.Каримов: «Фақат биз озодлик ва эркинликка эришгандан кейингина Сурхоннинг ҳақиқий тарихини очиб бериш, тиклаш ва ўрганиш масаласига том маънода катта эътибор қаратилди..., Сурхон халқининг ўзлиги, иймон-эътиқоди, ирода ва матонати, энг муҳими, ўз юртига садоқати асло ўзгармади» деган эди ².

Республика ҳукуматининг қарори асосида ишлаб чиқилган «Ўзбек халқи давлатчилиги тарихи концепсияси», «Ўзбек давлатчилиги тарихининг мустақиллик қўлга киритилгандан кейинги даврини ҳар тарафлама кенг ёритиш; ислохотлар ва янгиланиш, ижтимоий-иқтисодий тараққиёт» масалаларини ўрганиш вазифаси қўйилди ³. Президент Ислом Каримов раҳбарлигида мустақилликка эришилганидан кейинги Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни асосланган дастури ишлаб чиқилди.

Битирув малакавий ишнинг долзарблигида Ислом Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асарида ⁴ 1992 йил бозор муносабатларига асосланган ишлаб чиқаришга босқичма-босқич изчиллик билан ўтиш йўли яратилди. Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни мувоффақ бўлинди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни унинг тараққиёти ривожига Сурхон воҳасининг ҳам муносиб ўрни бор.

Битирув малакавий ишнинг долзарблигида Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётига айланди. Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни чет эллик ҳамкорлар билан биргаликда ишлаш тажрибалари тўпланиб долзарб соҳаларнинг ривожланишига имкониятлар яратилди.

² Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.: Ўзбекистон. 2002. Т-10, Б. 310, 311.

³ Ўзбекистон тарихи журнали 1999 й. №1. 32-34 бетлар.

⁴ Каримов И.А. «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли». Т.: «Ўзбекистон» 1992. 18-19 бетлар.

Битирув малакавий ишнинг долзарблигида Мамлакатимизда, шу жумладан, унинг таркибий қисми бўлган Сурхондарёда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни соҳада қўлга киритилган ютуқларни тарихий илмий таҳлил қилиб, мустақиллик йилларидаги тажрибалардан хулоса чиқариб, тарихий-илмий мулоҳазаларни бериш тарихшунослар олдидаги энг асосий вазифалардан биридир. Президент И.А.Каримов 2008 йил 25 мартда Халқ депутатлари Сурхондарё вилоят кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида таъкидлаганидек; “Сурхондарё вилоятида ноёб табиий бойликларнинг улкан захиралари мавжудлиги уларни ўзлаштириш ва эл юртимиз манфаати йўлида ишлатишга ундайди”⁵ деб таъкидлаши муҳим аҳамиятга эгадир. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиёти соҳасида қўлга киритилган ютуқлар билан бирга йўл қўйилган камчиликларни ўрганиш, уларни бартараф этиш жараёнини таҳлил қилиш энг долзарб масалалардан биридир.

Шунингдек, масалаларга собитқадамлик билан риоя қилиш туфайли Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни янада юқори поғонага кўтариш имкониятлари яратилди.

Битирув малакавий ишнинг долзарблиги қуйидаги масалаларни илмий таҳлил этишни асослади:

Биринчидан, Ўзбекистон тарихини ўрганиш жараёнида Сурхондарё вилоятининг мустақиллик йилларидаги ривожланишнинг хусусиятларини илмий таҳлил этиш;

Иккинчидан, Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни мазмун – моҳиятини тарихий жиҳатдан кўрсатиб бериш;

Учинчидан, Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни масалаларини таҳлил этиш;

⁵ Халқ сўзи, 2008 йил, 26 март, 1-бет. Президент И.А.Каримовни сессиядага нутқи.

Тўртинчидан, мустақиллик йилларида вилоятда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни кўшган хиссасини ёритиш ва таққослаш;

Бешинчидан, Ўзбекистонда халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни бошқарув соҳасидаги ўзгаришларнинг хусусиятларини тарихий жиҳатдан асослаш;

Олтинчидан, маданий турмуш тарзидаги ўзгаришлар, шунингдек, маданият ривожига миллий ҳис-туйғулар ҳамда унинг маънавий ривожига ўрнига алоҳида эътибор бериш;

Еттинчидан, мустақиллик йилларида Сурхондарё вилоятида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни йўналишидаги ислохотлар самараси, уларнинг инсон манфаатларини ижтимоий-маънавий жиҳатдан ҳимоя қилиш, муаммоларни бартараф этиш уринишлар ва уларнинг натижаларни илмий-тарихий таҳлил этиб, мукамал илмий хулосалар чиқариш.

Сурхон воҳаси Республиканинг бошқа вилоятларига нисбатан айрим ўзига хос хусусиятларига эга бўлиб, унинг қадимийлиги, ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаётда тутган тарихий ўрни, қулай географик ҳудудда жойлашганлиги, сиёсий маъмурий бошқарув, илм-маърифат, дин марказларидан бири бўлганлиги, мамлакатимизнинг энг жанубидаги чегара ҳамда жаҳон мамлакатларига чиқувчи жанубий дарвоза эканлиги билан унинг тадқиқот объекти сифатида танлаб олинисига асос бўлди.

Битирув малакавий ишнинг даврий чегараси. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган – 1991 йилдан 2010 йилгача бўлган даврнинг даврий чегарасини белгилаб беради. Чунки айти шу йилларда бутун республикада бўлганидек, Сурхондарё вилоятида ҳам халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни кенг қамровли ислохотлар амалга оширилди. Мавзунини ўрганишда 1991-2010 йилларда мустақиллик тўғрисида эришилган халқ театр ва фольклор

этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни илмий тадқиқотнинг даврий доираси сифатида белгиланди.

2. Битирув малакавий ишнинг адабиётлари таҳлили

Мустақилликнинг ўтган қисқа даври ўзининг мазмун-моҳияти, амалга оширилган ишларнинг кўлами, онгимиз, тафаккуримиз ва турмуш тарзимизга кўрсатган таъсири нутқтаи назаридан бир неча ўн йилликларга тенг.

Битирув малакавий ишда тадқиқ этилаётган мавзунинг тарихшунослиги республикамизнинг мустақиллик йилларидаги тараққиётга доир ҳаётига бағишланган манбалар тарихшунослар ва маданият ходимлари ҳамда бошқа илмий соҳа вакиллари томонидан маълум даражада ўрганилиб, мавзуга доир масалаларга қисман тўхталиб ўтилган.

Ўзбекистоннинг давлат мустақилигига эришиши, янги жамиятга ўтиш даврида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ислохотларнинг амалга оширилиши, Ўзбекистонда ҳуқуқий-демократик давлат қурилиши, фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш борасида амалга оширилган тадбирлар, мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш омиллари, маънавий-руҳий покланиш ва миллий қадриятларнинг тикланиши ҳамда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиши каби масалалар кўриб чиқилган. Кейинги монографияда Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси мустақил ривожланишининг илмий асосларини назарий жиҳатдан ишлаб чиқишига қўшган улкан ҳиссаси кўрсатилган, жамиятнинг халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ҳаётидаги туб ислохотларнинг ғоявий жиҳатлари чуқур таҳлил этилган.

Бироқ бу асарларда янги халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни муносабатларнинг тикланиши ва ривожланиши жараёнидаги муаммоларга кам эътибор қаратилган ҳамда

Сурхондарё вилоятидаги туб халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ўзгаришлар алоҳида тадқиқ этилмаган.

Мустақиллик йилларида республиканинг айрим ҳудудлари, хусусан халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни тарихини тадқиқ этиш ишлари ҳам самарали давом этди. Жумладан, бир қатор олимлар томонидан республиканинг айрим халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ёки ҳудудларнинг тарихи илмий ишларнинг объектига айланди⁶, лекин улар тадқиқот объекти ва даври жиҳатидан мавзуга тўғри келмайди.

С.Н.Турсунов, Э.О.Қобилов ва бошқаларнинг «Сурхондарё тарих кўзгусида» деб номланувчи китобининг еттинчи бўлими мустақиллик даврига бағишланган бўлиб, бу бўлимда Сурхон воҳаси халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни мустақиллик йилларида Сурхондарё вилоятида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни фан, санъат, адабиёт соҳаларида олиб борилаётган ислохотлар ва уларнинг бажарилишига оид бунёдкорлик ишларига тааллуқли қисқа тарихий манбалар келтирилган⁷.

Э.О.Қобиловнинг «Сурхондарё саноатининг илк одимлари» рисоласида Сурхондарё саноат корхоналарининг мустақилликнинг дастлабки икки йилидаги фаолияти, хусусийлаштириш ва мулк шаклининг ўзгартирилишига доир манбалар баён қилинган. Ушбу рисолада манбалар Сурхондарё вилоятининг 1991 – 1992 йиллардаги иқтисодий тараққиёти даражаси таҳлил этилиб, умумлашма хулосалар берилган⁸.

⁶ Турсунов Ж.Н. История экономического и социального развития городов Узбекистана (на примере городов Байсун, Шаргун, Шурчи). 1971–1990: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. –Т., 1995; Каршиев Р.М. Экономическое и социально-культурное развитие г.Навои: опыт проблемы (1958-1990 годы); Афтореф. Дис. ... канд. Ист наук. –Т., 1996; Рахматуллаев Ш.М. Социально экономические преобразования в городах Ферганской долины в условиях независимости. (1991--1996 гг.): Автореф. Дис. ... кад. Ист. Наук. – Т., 2000; ва бошқа.

⁷ Турсунов С.Н. Қобилов Э.О. Пардаев Т.Р.Муртазаев З.М., Сурхондарё тарих кўзгусида Т., «Шарк» 2001. 313 - 377 бетлар.

⁸ Қобилов Э.О. Сурхондарё саноатининг илк одимлари. Термиз.; Жайхун, 1993. -114 -б.

«Сурхондарё» альбомида вилоятдаги халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ҳақида маълумотлар берилган ва ишда альбомдаги саноатга доир 1991–1997 йилларга тааллуқли материаллардан маълум даражада фойдаланилди⁹.

«Термиз. Буюк йўллар чоррахасидаги кўҳна ва янги шаҳар» китобининг мустақиллик даврига бағишланган 69–73 бетларида Термизнинг мустақиллик йилларидаги халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ҳақида қисқа муълумотлар берилган¹⁰.

Ж.Мирзаевнинг «Термиз тарихи» китобида мамлакатимиз жанубидаги таянч шаҳарнинг ўтмиши ва мустақиллик йилларидаги халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни тараққиёти қисқа мазмунда баён этилган. Муҳаммад Азимовнинг «Термиз тарихи» монографиясида Термизнинг қадимги даврдан бошлаб 2000 йилгача бўлган ўтмиши, халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни бугунги мустақиллик давридаги истиқболга доир манбалар баён этилган¹¹.

«Ўзбекистон Республикаси энциклопедияси»да Сурхондарё вилоятида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ислохотларнинг амалга оширилиши, мустақилликнинг дастлабки йилларида воҳада қўлга киритилган ютуқларга доир маълумотлар келтирилган¹².

З.Даминовнинг «XIX аср охири XX асрда Термиз шаҳри тарихи» мавзусида ёзилган диссертациясида XX асрнинг 90-йилларда Термиз шаҳрининг халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни маданий ривожланиши таҳлил этиб, шаҳар тарихида ушбу даврнинг тутган ўрни, хусусияти ва ўзига хос жиҳатлари, шунингдек, Термиз шаҳрининг халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг

⁹ Сурхондарё альбоми. Т.: Шарк, 1997., -220 бет

¹⁰ Термиз. Буюк йўллар чоррахасидаги кўҳна ва янги шаҳар «Шарк», 2001., -108 бет.

¹¹ Мирзаев Ж. Термиз тарихи китоби. «Шарк» 2001.-120 бет.

¹² Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Ўзбекистон қомуслар бош таҳририяти. Т., -639-641 бетлар

маънавий тараққиётдаги ўрни маданий тараққиёти деб номланиб, Термиз шаҳрида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ислохотлар натижасида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни юксалиши, халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни узлуксиз ривожланиши ва маданий юксалиш самараси натижалари қисқа баён этилган¹³.

Сурхондарё вилоятининг мустақиллик йилларига бағишланган С.Турсунов ва бошқалар томонидан нашр этилган «Сурхондарё тарихи» монографиясининг 7-бобида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни, маънавий ҳаётга тааллуқли манбалар ҳақида фикр юритилган. Бироқ ушбу монографияда мустақиллик йиллари қисқа, умумий йўналишда таҳлил этилган.¹⁴

Битирув малакавий ишда юқорида келтирилган манбаларни назарда тутиб, ушбу мавзу махсус тадқиқот объекти сифатида илмий таҳлил этилди.

3-Асосий қисми

МАЪНАВИЙ МАДАНИЯТ ВА УНИНГ РИВОЖИ

Маънавий маданиятнинг негизини ташкил қиладиган илм маърифат унинг даражасига ва таъсири ҳар бир даврнинг ижтимоий- иқтисодий тузуми билан белгиланади. Бироқ маънавий маданиятнинг моҳиятини намоён этувчи объект шахс ҳисобланиши бу масалани ҳал этишда мамлакатимизда жорий этилган узлуксиз таълим тизими катта аҳамият касб этишини кўрсатади.

Маънавият соҳасидаги бўшлиқни тўлдириш, ўқувчи-ёшларни умумжаҳон фан-техника тараққиёти талабларига жавоб берадиган, маънавий маданиятли инсонлар қилиб тарбиялаш учун И.Каримов айтганларидек

¹³ Даминава З.Ш. XIX аср охири - XX аср Термиз шаҳри тарихи. т. ф. н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Т., 2004, 3 бет.

¹⁴ Турсунов С.Н ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. -Т.: 2004, Шарк, 605-бет

“янги демократик таълим концепциясини ишлаб чиқиш ва амалда ошириш лозим бўлади. Бунда ўзбек халқининг ва республика ҳудудида яшовчи бошқа халқларнинг миллий тарихий ва маданий анъаналари, маънавий тажрибаси таълим тарбия тизимимизга узвий равишда киритилиши зарур.”

1

Жамият тараққиёт этган сари маънавий маданиятининг шакли, қамрови, таъсир кучи ҳам ўзгариб боради. Бундай ўсишни жамият ривожланишининг тезлашиши, ижтимоий муносабатларнинг холати талаб этади. Жамият тараққиётининг обектив талабига биноан тарихий жараёнда шахс маънавий ўсиши ижтимоий-иқтисодий ривожланишга нисбатан тезроқ амалга ошиши керак. Зотан муайян даврнинг маънавий маданиятда, ҳар бир ижтимоий ходисада бўлгани сингари, унинг қоқоқ томонлари ва айна вақтда шу даврнинг умумий тафаккур даражасидан ўзиб кетадиган илғор фикрлар, қарашлар ва назариялар ҳам бўлади. Маънавий маданиятнинг давр талаб-эҳтиёжларига боғлиқлиги диалектик жараён бўлиб, у ички зиддиятларига эга бўлгани холда, унинг асосий белгилари инсоннинг ички ва ташқи дунёсида намоён бўлади. Шахснинг ички маънавий дунёси маънавий эҳтиёж, маънавий қизиқиши, маънавий фаолият ва маънавий қадрият каби асосий белгилар тизимидан иборат бўлиб, улар ўзаро боғлиқдир.¹

Шахснинг маънавий эҳтиёжи маънавий қизиқишни вужудга келтиради, у шахс фаолияти жараёнида намоён бўлади ва натижада маънавий қадрият юзага келади. Шу ўринда бир нарсага алоҳида эътибор қаратиш керакки, ўзбек халқининг этник хусусиятларидан келиб чиқиб ҳар қандай маънавий маданият ва қадриятни шакллантиришда аввало оила сўнгра бошқа ижтимоийлашув институтлари (маҳалла, таълим муассасалари, меҳнат жамоалари) субъект сифатида намоён бўлади. Ҳар бир халқ ёки миллат даставвал тарихий –маданий бирлиги билан аралашиб, ўзига хос хусусиятларини сақлаб келган. Айрим этнослар у ёки бу эҳтиёжларини қондиришдаги фаолияти ва услуби билан кўзга ташланади. Масалан, узок тарихий давр давомида ерга тўшаб ёки курсига ўтириш, таомни қўлда ёки

кошиқ билан исътемом қилиш, ҳар хил ичимликларни ва озиқ-овқат турлари билан кийим-кечак ва уй рўзғор буюмлари, ўзаро ўзаро мулоқотдаги хусусиятлари (саломлашиш ва меҳмон кутиш) бола тарбияси, урф-одатлари, маросимлари каби жуда кўп миллий-маданий хусусиятлари билан нафақат айрим этнослар хатто баъзи этник гуруҳлар ҳам ажралиб туради. Жаҳонда ҳеч бир миллат ёки этник жараён соф бир хилда намоён бўлмайди. Чунки ҳозиргача битта ҳам аралашмаган соф миллат ёки халқ йўқ ва бўлмаган.¹ Шу нуқтаи назар билан қарайдиган бўлсак, ўзбек халқининг маънавий маданияти ривожланиш жараёнида ҳам бошқа халқларга хос хусусиятлар пайдо бўлади. Шунингдек, ўзбек халқига хос ижтимоий хусусиятлар жаҳон цивилизациясига улкан таъсир кўрсатган. Этногенез ва этник тарихни, яъни муайян халқларнинг келиб чиқишини ўрганмай туриб, унинг тарихини мукамал яратиш мумкин эмас, шу билан бирга этногенез муаммосини фақат ёзма манбалар асосида ўрганиш ҳам етарли эмас. Ўзбек халқининг келиб чиқишини унинг этноними билан боғлаш асоссиз эканлиги, одатда халқ тарихи унинг номидан қадимий эканлиги масаласи ҳали тарих соҳасидаги жуда кам ўрганилганлигини ҳисобга олиб, мамлакатимиз ҳудудида яшаган аждодларимизнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, маданияти, этник таркиби, кўшни давлатлар ва халқлар билан алоқаси ўлмас тарихий манба сифатида ўз ечимини кутиб турибди. Бу ҳолат жамиятда рўй берадиган ижтимоий воқеийлик бўлиб, маданиятлар алмашинувини таъминлаган ҳолда, замон ва макон тараққиётига салмоқли хисса қўшади.

Умумхалқ маданиятининг таркибий қисми бўлган халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни халқнинг маънавий тараққиётида ўзига хос ўрни бўлиб, унда ҳар бир халқнинг миллий маданияти, қолаверса ижтимоий турмуши ўз аксини топган. Шунингдек, халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни халқнинг тарихи, турмуш тарзи, урф-одатлари ўзига хос бадиий ифодаланган бўлиб, халқ миллий руҳиятини мужассамлаштирган. Бу эса шу халқда халқпарварлик, ватанпарварлик каби хислатларни шакллантиришда

муҳим аҳамиятга эга. Шу жиҳатдан халқ оғзаки ижодиёти дурдоналаридан бўлган «Алпомиш» достони ҳақидаги Президентимиз И.А.Каримовнинг куйидаги сўзлари фикримиз исботидир: «Алпомиш» достони бизга инсонпарварлик фазилатларидан сабоқ беради. Одил ва ҳақгўй бўлишга, ўз юртимизни, оиламиз кўрғонини кўриқлашга, дўсту ёримизни, орномусимизни, ота-боболаримизнинг муқаддас мазорларини ҳар қандай тажовуздан ҳимоя қилишга ўргатади».

Сурхон воҳаси аҳолиси Ўзбекистоннинг бошқа ҳудуд аҳолиси каби тарихий тараққиётнинг турли босқичларини босиб ўтган. Воҳа аҳолиси халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни ҳам шу сингари қадимий бўлиб, оғиздан-оғизга, авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда. Воҳа аҳолиси оғзаки ижодиётида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни, ривоятлар, маталлар, эртаклар, кўшиқлар, достонлар ҳамда мақол ва топишмоқлар ўзига хос тарзда шаклланиб ривожланиб келган. Халқ оғзаки ижодиётида достончилиги халқ театрининг ўзига хос ўрни бўлиб, минг йиллик тарихга эгадир. «Қарлуқлар ҳудудида яшовчи кўчманчи, ярим кўчманчи ва ярим ўтроқ чорвадор қабилаларида оғзаки ижод катта ўрин тутган. Булар анъаналарни, урф-одатларни, умуман турмуш тарзларидаги барча томонларни авлоддан-авлодга оғзаки ўтказиб келганлар: йирик халқ достонларини яратганлар». «Дода кўркуд» достони VII-VIII асрларда хазарларда мавжуд бўлган, деган фикр мавжуд. Ушбу достон илк бор Марказий Осиёда яшовчи туркий халқлар орасида вужудга келган бўлиб, кейинчалик Ғарбий Турк хоқонлиги даврида, Волга бўйларига Еттисувдан кўчиб бориб ўрнашган Дулу қабиласига мансуб гуруҳдар билан бирга (VII аср) бориб қолгандир. Шунингдек, «Ўғузнома» достони IX-X асрларда пайдо бўлган.

Сурхон воҳасида ҳам халқ оғзаки ижодиётида халқ театр ва фольклор этнографик дасталарининг маънавий тараққиётдаги ўрни қолаверса бахшичилик ўзига хос тарзда ривожланган. Воҳада учта Шеробод, Бешқўтон

ва Кофрун дostonчилик мактаблари бўлиб, бу мактаблар орасида Шеробод дostonчилик мактабида устоз-шогирдлик анъаналари кучли бўлган. Чунки, Қашқадарё воҳасининг Дехқонобод, Қамаши, Кўкбулоқ ҳудудларида ижод қилган бахшилар ҳам Шеробод дostonчилик мактаби вакиллари дир. Шунингдек, Сурхон воҳаси бахшилари таъсирида Тожикистон ҳудудидаги лақай бахшилари ижодидаги кўпгина дostonлар шаклланган.

Шерободда Қосимкўр номли машхур дostonчи яшаб ўтган бўлиб, Шеробод дostonчилик мактабининг йирик вакили Шерна (Шерназар) Бердиназар ўғли (1855-1915) шу кишининг шогирди бўлган. Шунингдек, шу даврда Холмурод Қосим ўғли, Алим юзбоши каби бахшиларнинг ҳам устозидир. Бироқ, XX асрнинг 30 йилларида Собиқ Шўролар даврида халқ оғзаки ижодиёти қолаверса дostonчилик ўша давр мафқураси тазйиқи билан чеклаб қўйилган эди. Сурхон воҳаси бахшилари «Алпомиш», «Гўрўғли», «Бева Барчин ёхуд Барчин бека», «Авазнинг туғилиши», «Малла савдогар», «Кунтуғмиш», «Нурали», «Ҳасанхон» «Олтин қовоқ», «Аваз ва Ойзайнаб», «Ойпарча», «Авазхон», «Зандигор» каби кўплаб дostonларни куйлаб келганлар.

Сурхон воҳаси аҳолиси ижтимоий маиший турмушида халқнинг рухий куч қувват олиши, маънавий ривожланишида халқ орасида оғиздан оғизга ўтиб келаётган ривоятлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Тадқиқотларимиз жараёнида ахборотчилардан кўплаб ривоятлар ёзиб олиндики, бу ривоятлар халқнинг этник келиб чиқиши, ватанга муҳаббат, дўстлик, мардлик ҳамда халқнинг ижтимоий-маиший турмуши ҳақидаги ғояларни ўзида мужассамлаштирган. Тадқиқ этилаётган даврда воҳа аҳолиси «Ҳазрат Али», «Бобо Равшан» каби қисса ва дostonларни ривоят шаклида айтиб келишганлар.

Маданий ривожланиш жараёнида маданий-маърифий муассасаларнинг фаолияти

Мамлакатимиздаги маданий - маърифий муассасаларнинг фаолияти ҳақида фикр юритганда, Сурхондарё ва Қашқадарё воҳаларидаги ибратли ишларни эътироф этиш лозим. Термиз ва унинг атрофи кўхна маданият, нодир санъат, гўзал меъморчилик, шеърят ва адабиёт азал-азалдан тараққий этган макон. Термиз шаҳрининг буюк намояндалари - алломалар, маърифатпарварлар, мутафаккирлар, санъат арбобларининг номлари жаҳон цивилизацияси тарихига олтин ҳарфлар билан битилган. Ҳозирги Сурхондарёнинг истеъдодли усталари, мусиқачилари, шоирлари, кўшиқчилари, раққос ва раққосаларининг маҳорати аждодларнинг тарихий-маданий мероси асосида сайқал топмоқда. Термиз турли тадбирлар ўтказиладиган маърифий-маданий марказга айланиб бормоқда. Бу ерда икки йилда бир бор Марказий Осиё баҳши шоирлари ҳамда оқинларининг Халқаро фестивали бўлиб ўтади.

Термизда маданий-маърифий ва театр-томоша муассасалари кўп. Маннон Уйғур номидаги вилоят мусиқа драма театри улар орасида етакчи ҳисобланади. 1935 йилда ташкил топган бу санъат даргоҳи ижодий жамоаси ўтган давр ичида тарихий ва замонавий мавзуда қатор спектаклларни саҳналаштириб, вилоят маданиятини ривожлантиришга ҳисса қўшди. Театр жамоаси репертуари янги драматик асарлар билан бойиб бормоқда. Театр халқаро ва республика миқёсидаги танловларнинг совринли ўринларига сазовор бўлган.

Шаҳарда болалар кўғирчоқ театри ҳамда ҳаваскорлар театри, қатор клублар, санъат саройлари, кинотеатрлар, кўплаб ашула ва рақс гуруҳлари, фольклор-этнографик дасталари фаолияти учун шарт-шароит мавжуд. Вилоятда миллий кўшиқ ва рақс санъати ривожига катта эътибор қаратилди. 1997 йилда Термизда «Ўзбекрақс»нинг вилоят бўлими очилди. Бу жамоалар шаҳар ҳамда вилоят миқёсида ўтказиладиган тадбирларда фаол иштирок этишади. Масалан, Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларида кам учрайдиган “Соғим кўшиқлари” (“Хўш-хўш”, “Турей-турей”, “Чурст-чурс”) соғилаётган жониворларни тинчлантириш, эркалаш ва уларни ийдириш мақсадларида

кенг қўлланилган рақс кўринишлари барча туманларда байрам тадбирларида олқишларга сазовор бўлган, ҳатто республика миқёсида уюштирилган “Наврўз” байрам тантаналарида ҳам мухлислар томонидан яхши кутиб олинган.

Халқаро музейлар кенгаши аъзоси бўлган Термиз ўлкашунослик музейида 72000 тага яқин нодир экспонатлар сақланмоқда. Музейнинг илмий кутубхонасида 13 мингта қўлёзма ва китоб мавжуд. Шунингдек, вилоят кутубхонаси, Термиз давлат университети, темирўлчилар маданият уйининг кутубхоналари ҳам китобхонлар хизматида.

Термиз ҳайвонот боғида нодир ҳайвонларнинг 140 га яқин тури мавжуд. У Ўзбекистон Республикасидаги 2-ҳайвонот боғи. Термиз ҳайвонот боғи тажриба - ботаника участкасида 120 турдан ортиқ ҳар хил мевали ва манзарали дарахтлар ва буталар ўстирилади. Ҳар йили “Қушлар байрами”, сайллар ўтказилади. 2001 йили Термиз ҳайвонот боғи халқаро андазалар талабига жавоб берадиган тартибда қайта қурилди. Ҳайвонот боғи МДХдаги барча ҳайвонот боғлари билан алоқаларга эга¹⁵.

Ҳозир Термиз шаҳрида «Жайхун» нашриёти ва бир нечта газета таҳририяти ишлаб турибди. Шаҳарда жойлашган босмахоналарда «Сурхон тонги», «Заря Сурхона», «Халқ йўли», «Эркин сўз», «Сурхон савдогари»,”” «Адолат тарозиси», «Маънавият гулшани», «Аёл ва замон», «Жайхун» - Термиз давлат университети хабарномаси ва бошқа газеталар чоп этилади. Вилоят радиоси ўзбек, тожик ва рус тилларида эшиттириш олиб боради. Вилоят телевидениеси кўрсатувлари дастури йилдан-йилга кенгайиб, мазмундор бўлиб бормоқда. Бунда «Кўзгу-ТВ», «Ишонч», ва «Адолат-ТВ» жамоат телеканалларининг роли каттадир.

Ҳозир шаҳарда 3 та сузиш ҳавзаси, 2 та теннис корти, 14 та очиқ теннис корти, 20 та волейбол, 16 та баскетбол майдончаси ҳамда қўл тўпи бўйича 10 та майдонча ва бошқа спорт майдончалари мавжуд. Термизда спортнинг 17 тури бўйича ихтисослашган 8 та спорт мактаби иш олиб бормоқда, уларнинг

¹⁵ Қаранг: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Т.3. – Тошкент: 2001. – Б. 391-392.

тўғаракларига 6000 дан ортиқ ўқувчи мунтазам қатнашиб келмоқда. Шаҳар спорт кўмитасининг иккита спорт мактабида футбол, волейбол, баскетбол, кўл тўпи, теннис, кураш, эркин кураш, каратэ ва спортнинг бошқа турлари бўйича тўғараклар ташкил қилинган.

Шаҳарда 27 мингдан зиёд аҳоли, жумладан, 12 минг нафар аёл жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланади. 5 мингдан зиёд шаҳар аҳолиси спорт тўғаракларига қатнашади. Уларга 200 нафардан ортиқ профессионал спорт мутахассислари раҳбарлик қилади.

«Соғлом авлод учун» халқаро хайрия жамғармаси соврини учун 2001 йил 17-20 майда ўтказилган кураш бўйича республика чемпионатида сурхондарёлик йигит-қизлар биринчи ўринни эгаллашди. Ўзбек курашининг бутун жаҳонда тобора оммалашиб боришида сурхондарёлик мутахассислар ҳамда спортчиларининг хизмати жуда катта. Миллий кураш бўйича Ҳаким ат-Термизий хотирасига бағишланган мусобақа ҳамда Ўзбекистон Президентининг соврини учун спортнинг шу тури бўйича халқаро мусобақалар илк бор Термизда ўтказилгани қувонарли ҳолдир. 1999 йили Термизда ўтказилган халқаро турнирга “Осиё” номи берилди.

Театрда ва халқ этнографик дасталарида мусиқайий оҳогларни тарбиявий аҳамияти

Ҳаётга назар ташласак мусиқий таълим-тарбия фақатгина саънаткорлик маданий- маърифий соҳа касб эгаларининг фаолиятлари билангина чегараланиб қолмайдиган фаолият эканлигига гувоҳ бўламиз.

Барча замонларда ўз даврининг этук намоёдалари: ёзувчилар, шоирлар, ижтимоий-гуманитар ва аниқ фанларнинг илғор вакиллари мусиқа ва кўшиқ саънатининг шахс ривожланишида қанчалик катта аҳамиятга эга эканлигини такидлаб ўтганлар. Кўплаб ўз касбининг моҳир мутахассислари: Ўзбекистон халқ хофизлари Фахриддин Умаров, Алижон Эркаев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Тожиддин Муродов, Хожиакбар Хамидов ва бошқалар

эгаллаган сохалари бўйича машхур бўлиш билан бир қаторда муסיқий таълимни ҳам юқори даражада эгаллаганлар, бадъий дид ва маданият сохиблари бўлишга эришганлар. Олиб борган тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатадики мохирлик билан ижро этилган муסיқа саънати инсоннинг рухиятига таъсир этиш орқали унинг саломатлигининг тикланишига меҳнат қобилиятининг ошишига, иш унумдорлиги ва сифатининг юқори бўлишига, жамоада, умуман инсоннинг соғлом турмуш тарзини амалга оширишида жуда катта хисса қўшар экан.

Муסיқа саънати билан ошно бўлган инсонларда бузғунчилик, хасадгўйлик, тажавузкорлик, қўполлик, жангарилик, вайронкорлик каби салбий хислатлар деярли бўлмайди чунки муסיқий таълим тарбия фақат инсонни эзгуликка, чиройли ахлоқий фазилатларга чорлайди. Муסיқий таълим-тарбиянинг инсон учун жозибаторлиги шундан иборатки, унинг мазмунида бутун бир халқнинг, миллатнинг урф-одатлари, анъаналари удумлари, ҳаёт тарзи, рухий кечинмалари, орзу-умидлари, миллий қадриятлари сингиб кетган. Биргина фолклор-этнографик йўналишни оладиган бўлсак, ундаги ижро услублари инсоннинг бутун вужудига нафас оладиган ҳаводек озуқа бериб, унинг маънавиятини юксалтиришга, ундаги ватанпарварлик, юртпарварлик, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, бағрикенглик, иймонли-эътиқодлилиқ каби бир қадар ижобий инсоний хислатларнинг шакиллантиришида жуда муҳим аҳамиятга эга деб ҳисоблаймиз.

Хулоса қилиб айтганда ҳар бир инсон унинг ёшидан қатъий назар муסיқа санъатига яқин бўлса ўзи ва жамият учун фақат фойда келтиради.

Халқ достонларининг пайдо бўлиши

Ўзбек фольклоршунослигида Булунғур, Нарпай, Қўрғон, Хоразм, Шахрисабз, Шеробод каби йирик достончилик мактабларидан ташқари, Қамай, Пискент, Қулбуқон, ўзбек-лақай ва бошқа шундай марказлар ҳам маълум. Улар репертуарлари, услуби, маълум ижод тамойили ва ижро усулларига кўра бир-бирдан ажралиб туради. Масалан, XIX асрда Қашқадарё, Қамаши туманининг Қамай қишлоғи билан боғлиқ Қамай Достончилик мактаби мавжуд бўлган. Бу мактаб Дехқонобод ва Ғузор туманлари атрофида яшовчи Абдукарим Жуйруқ (XIX аср), Мулла Холназар ўғли (1910 йил вафот этган), Бозор Шеркул ўғли (1887-1953), Ҳазраткул бахши Худойбердиев (1920 йилда туғилган) каби 60 га яқин бахшиларни бирлаштирган. Улар Шахрисабз достончилик мактаби билан ижодий ҳамкорликда бўлган. Қамай Достончилик мактаби вакиллари халқ достонларининг лирик йўналишига алоҳида эҳтибор беришган. Улар поэтик шакллар тараққиётида Шеробод достончилик мактаби вакилларига нисбатан илгарилаб кетганлар. Қамай достончиларидан “Нуралининг ёшлиғи”(1272-1977), “Хонимой”(1963) ва бошқа достонлар ёзиб олинган.

Пискент Достончилик мактаби Берди бахши номи билан боғлиқ. Мазкур мактаб лирик йўналишга мойил, баъзи жиҳатдан Эргаш Жуманбулбул ўғлининг ота-боболари асос солган Қўрғон достончилик мактаби бахшиларига яқин поэтик услубга эга бўлган. Жанубий Тожикистонда яшовчи ўзбек-лақай бахшилари Данғара туманининг Жорубқўл қишлоғи билан боғлиқ. Ҳайбат Шамол ўғли (XIX аср), Тўла Ҳайбат ўғли (1884-1966), Мустафоқул Қундуз ўғли (1883-1966), Шомурод Шамол ўғли (1883-1964) ва бошқа бу мактабнинг бистеъдодли вакиллари хисобланган. Бу бахшилар репертуарининг асосини “Тўрўғли” достонлар туркуми ташкил қилган. Уларнинг матни ниҳоятда қисқа.

Наманган вилояти Янгиқўрғон тумани ҳудудида Қўлбуқон Достончилик мактаби шаклланган. Ҳайдар Бойча ўғли, Раззоқ Қозоқ ўғли, Усмон Маматкул ўғли, Бўри бахши, Маллавой Ҳошимовлардан ёзиб олинган

халқ оғзаки ижоди намуналари бу мактабга Булунғур дostonчилик мактаби таъсири кучли бўлганлигини кўрсатади.

Шерна Бахши – Шерназар Бекназар ўғли (1855 – Сурхондарё вилояти Шеробод тумани Азон қишлоғи – XX аср 1-ярми) – бахши, дostonчи. Шеробод дostonчилик мактаби вакили. Бахшилар оиласида **(45-бет)** туғилган, 9-10 ёшларидаёқ дўмбира чалиб, куйлай бошлаган. Сўнг шерободлик Қосим (шоир) бахшига шогирд тушган. Шерободдагина эмас, Сурхондарё, Қашқадарёда, ҳатто Тожикистон ва Туркменистонда ҳам машҳур бўлган. Репертуарида 50 дан ортиқ дoston, термалар, дўмбира куйлари бўлган. Шерна бахши Умир бахши (Сафаров), Ражаб бахши Нормурод ўғли, Юсуф Ўтаган ўғли, Мардонкул Авлиёкул ўғли каби 20 дан ортиқ шогирд етиштирган. Халқ Шерна бахши ҳақида ривоятлар тўқиган.

Бахшичилик мактаблари. Шаҳрисабз дostonчилик мактаби — XX аср бошларигача ўзбек дostonчилигида мавжуд бўлган ўзига хос ижрочилик йўли. Бу мактабнинг айрим хусусиятлари улкан халқ бахшиси Абдулла Нурали ўғли ижоди ва репертуарида сақланиб қолган. Шаҳрисабз дostonчилик мактабига мансуб бахшилар дostonларни шўх, кувноқ, кўтаринки руҳда куйлашлари, куйларининг ёқимлилиги билан ажралиб турганлар. Абдулла шоир XIX асрнинг шаҳрисабзлик машҳур дostonчилари Хидир шоир, Эрназар шоирлар билан боғлиқ бўлган Ражаб шоирнинг шогирдидир. Абдулла шоир ижроси фольклоршунослар томонидан кўп кузатилган бўлсада, унинг репертуаридаги 10 дан ортиқ дoston деярли ёзиб олинмаган. Шоирдан умрининг сўнгги йилларида ёзиб олинган «Алпомиш» дostonи у куйлаб келган вариант хусусиятларини ўзида мукамал сақлай олмаган. Бироқ унинг бошқа бахшилардан фарқ қилувчи ижро усуллари Шаҳрисабз дostonчилик мактаби ҳақида муайян тасаввур бера олади.

Шеробод дostonчилик мактаби — Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларининг бир неча туманлари, Тожикистон ва Туркменистоннинг жанубий сарҳадларида етишиб чиққан юзлаб бахшиларни бирлаштирган дostonчилик мактаби. Сурхондарё ва Қашқадарёда дostonчилик

анъаналарининг изчил ривожланиши бугунги кунларда ҳам давом этмоқда. Шунинг учун ҳам бу мактаб вакилларида XX асрнинг 40-йилларида ёзиб олинган дostonларда дostonчиликнинг нисбатан куйи босқич унсurlари, бадий тафаккурнинг унча ривожланмаган шакллари учрайди. Ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб эса анъаналарнинг муайянлаша бориши, маълум маънода китобийликка интилиш кучаяди. Бунда истеъдодли халқ бахшиси Қодир Раҳим ўғлининг (1936-1985) хизматлари катта бўлди. Шеробод дostonчилик мактабидан Қосимқўр, Шерна Бекназар ўғли, Мардонакул Авлиёкул ўғли, Умир Сафар ўғли, Нормурод бахши, Аҳмад бахши, Нурали Боймат ўғли, Мамадрайим бахши, Юсуф Ўтаган ўғли, Эшқобил бахши, Бўрибой Аҳмедов, Қодир Раҳим ўғли каби ўнлаб дostonчилар етишиб чиқди. Бугунги кунда Хушбоқ Мардонакулов, Шоберди Болтаев, Бобораҳим Маматмуродов, Қора ва Чори Умировлар, Қахҳор Қодир ўғли, Абдуназар Поёнов каби бир қанча бахшилар дostonчилик анъаналарини давом эттирмоқдалар. Бу мактаб вакилларида ёзиб олинган «Олтин қовоқ», «Малла савдогар», «Зайидкул», «Оллоназар Олчинбек», «Ойчинор», «Шерали», «Келиной» каби қатор дostonлар Ўзбекистоннинг бошқа жойларида яшаб ўтган бахшилар репертуарида учрамайди.

СУРХОНДАРЁ ТЕАТРИ

Маннон Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят ўзбек давлат мусикали драма театри — Ўзбекистоннинг етакчи театрларидан бири. 1935 йил 5 ноябрда Афандихон *Исмоилов* сахналаштирган «Ғолибият» спектакли билан Термиз шаҳрида очилган. Тошкент ёш томошабинлар театридан келган бир гуруҳ санъаткорлар театр асосини ташкил қилдилар. Театр директори этиб Р. Бобожонов, бош режиссор А. Исмоилов, бош рассом Н.Т.Малишевскийлар тайинланди. *О.Фаёзова*, *М. Ҳамидова*, *К. Муслимова*, *З. Олимов*, *Т. Зоҳидов*, *М. Умарова*, *Х. Аъзамов*, *Н. Азизов*, *Қ. Тўлаганов* ва бошқалар театрнинг илк актёрларидир. Жарқўрғон к-з—с-з театри ҳам Сурхондарё театрига бирлаштирилди (1936). 1930 йилларда театр репертуаридан ўзбек драматургларининг ижтимоий

хаёт, коллективлаштириш, турли кучларга қарши кураш руҳида ёзилган асарлари ўрин одди: «Рустам» (У. Исмоилов), «Гулсара» (К.Яшин), «Уйғониш» (Н.Сафаров), «Майсаранинг иши» (Ҳамза), «Аршин мол олон» (У. Ҳожибеков), «Фарход ва Ширин» (А. Навоий) ва бошқалар.

Театр 2-жаҳон уруши йилларида оғир синовдан ўтди. Театр жамоасининг бир қисми урушга жўнади. Нишон Ҳодиметов, Обид Рихсиев, Обид Иброҳимов, Қаюм Тўлаганов, Муҳаммад Шермухамедов, Нурмат Азизов каби санъаткорлар жанг майдонларида ҳалок бўлдилар. Фронт ортида қолган қисми— З. Олимов, А. Олимова, Ҳ. Муҳиддинов, Х. Бобохонова, Т. Латипова, А. Толипов, М.Ҳамидова, О. Фаёзова, К. Муслимовалар эса турли мавзуларда асарлар саҳналаштирдилар: «Фронт» (А.Корнейчук), «Бой ила хизматчи» (Ҳамза), «Тоҳир ва Зухра» (С. Абдулла), «Нурхон», «Офтобхон» (К.Яшин) ва бошқалар. 1942 йил театр репертуарини яхшилаш мақсадида Денов к-з—с-з театри Сурхондарё театрига қўшилди. 1943 йилда театрда студия очилди. Театр жамоаси рус ва украин режиссор ва актёрлари билан ижодий мулоқотда бўлди. Уруш йиллари улар Термиз шаҳрига эвакуация қилинган эди. Харьков оперетта театри артист ва режиссорлари Термиз театри қошидаги ўзбек студиясига мураббийлик қилдилар. «Уйланиш» (Н.Гоголь), «Скапеннинг найранглари» (Ж.Мольер), «Она» (Уйғун), «Ёрилтош» (Ш. Саъдулла), «Муҳаббат» (Туйғун), «Ота рози» (Ҳ. Фулом), «Муҳаббат ғунчаси» (Ғ.Мухторов) каби спектакллар билан театр репертуари бойиди.

1948 йилда иқтисодий қийинчиликлар туфайли театр вақтинча Бухоро театрига қўшиб юборилади.

1957 йилда театр қайта тикланиб, Сурхондарё вилоят ўзбек давлат мусиқали драма театри деб номланди. Вилоят бадиий ҳаваскорларидан тузилган театр ижодий жамоаси дастлабки йилларда томошабинларга манзур спектакллар ярата олмади. 1958 йил авваллар Термиз театрида ишлаган Х. Бобохонова, Ҳ. Муҳиддинов (Каттакўрғон театридан), С.Нурматов, А. Раҳматов, Н. Пардаев ва б. театрға таклиф этилди. Айни бир пайтда Тошкент театр ва рассомлик санъати институтини тугатганлардан А.Қосимов,

3. Солиева, С. Лутфуллаев, Э. Каримов, Р. Каримова, А. Номозовлардан иборат истеъдодли ёшлар келиб кўшилишди. Театр қисқа вақт ичида ўз репертуарини яхшилади. «Биринчи муҳаббат» (Х. Вохит), «Хавфли учрашув» (И. Стаднюк), «Бой ила хизматчи», «Майсаранинг иши» (Ҳамза), «Нурхон» (К. Яшин), «Пилла ая» (Туйғун), «Олтин болта», «Гули сиёҳ» (С. Жамол), «Дўстлар», «Қотил» (Уйғун), «Зарафшон қизи» (Д. Файзий) каби спектакллар муваффақият қозонди. «Гулсара» (К. Яшин), «Қотил она» (И. Аҳмедов), «Аяжонларим» (А. Қаҳҳор), «Ҳижрон алангаси» (З.Фатхуллин), «София таронаси» (Хугаев), «Вьетнам тонги» (Г. Ким), «Олтиндевор» (Э. Воҳидов), «Қизбулоқ фожиаси» (Т. Тўла), «Беш кунлик куёв» (Шухрат), «Сирли кун» (Д. Валиев), «Сепсиз қиз» (А. Островский), «Момо ер, (Ч.Айтматов)», «Бир ўликка бир тирик» (А. Иброҳимов) каби тўлақонли спектакллар билан ўз мавқеини янада мустаҳкамлади. 1974 йил театр жамоасига М. Абдуқундузов, З. Отабоева, К. Бурҳонов, Э. Абдуқодиров, Д.Солиҳова ва бошқалар келиб кўшилди. 1977 йил театр жамоаси оталиғида Жарқўрғон, Музработ, Узун халқ театрлари очилди.

1978 йил театрга Маннон *Уйғур* номи берилди. Ўша йили театр жамоаси рус тилида спектакллар қўйди («Куёв ва келин», «Майсаранинг иши», «Ҳамма билан биргалиқда», «Аёллар ҳаётидан» ва бошқалар).

Мустақилликдан сўнг бу театр саҳнасида ҳам туб ўзгаришлар юз берди. Кўпроқ тарихий мавзуга, маҳаллий драматургияга эътибор кучайди, комедиялар, эртак-спектакллар, ўзбекона урф-одатларга қурилган асарларга кенг ўрин берилди: «Қамашган кўзлар» (И. Отақулов), «Юлдуз сўнди» (Н.Ҳайитқулов), «Адиб Собир Термизий» (Н. Пардаев), «Садоқатли арвоҳ» (Х. Мақсадқулов), «Олифта» (Ф. Мусажонов), «Узоқдан келган куёв» (Х. Расул), «Темир хотин» (Ш. Бошбеков), «Хотинлар ҳазили» (Ҳ. Муҳаммад), «Жононга бордим бир кеча» (Ҳамза), «Қорбобо ва ялмоғиз» (И. Ниёзматов), «Сехрли узук» (М. Қодиров), «Ўчмас чирок», «Ўлим халқаси» (М. Бобоев), «Уйқусиз тунлар» (Р. Орифжонов), «Осмонсиз уй» (Ш. Пардаев) ва бошқа Х. Бобохонова, М. Маҳмудова, Р.Маматалиев, А. Номозов, А. Нарзуллаев,

Г.Равшанова, Й. Мирқурбонов, Ҳ. Орипов ва бошқа театрнинг етакчи актёрларидир. Театрнинг бош режиссори ва бадиий раҳбари Мансур Равшанов.

Сурхондарё кўғирчоқ театри 2001 йил 26 ноябрда ташкил этилган. Театр «Туяқуш-боёқуш» (П.Мўмин) спектакли билан очилган (2002). 240 ўринли залига эга. «Дўстлар» (А.Жамол), «Ўрмонда янги йил», «Абдулла қувноқ хангомалари» (Т. Қобилов), «Ялмоғизга алла — қуёнвойга тилла» (З. Шасутдинова шеърлари асосида) каби спектакллар сахналаштирилди. Театр фойесида rassom Рўзи *Чориев* расмлари галереяси жойлашган бўлиб, rassomнинг портрет, пейзаж жанрларига мансуб жами 55 асари қўйилган.

ИШЧИ-ЁШЛАР ТЕАТРИ

Хаваскорлик ва ярим-профессионал театр тури. 20 йилларнинг 2- ярми, 30- йилларнинг бошида кенг тарқалган. Тошкентда 1929 йил рус, 1930 йил ўзбек Ишчи-ёшлар театри очилди. Бу театрнинг репертуари сиёсий ташвиқот характерида бўлиб, спектаклларда мусиқа, ракс, хазил-мутойибалар билан кундалик ҳаёт акс этирилди. Ижрочилар, асосан, ишчи йигит ва қизлардан иборат бўлган. Ишчи-ёшлар театрининг спектакллари ярим импровизация характеридаги сценарийлар асосида қурилиб, ҳақиқий драматургия, мумтоз меросдан чекинишга, схематизмга, юзакиликка ва актёрлик ижро маданиятининг сусайишига олиб келади. 1932 йил 23- апрелдан йирик профессионал даражадаги Ишчи-ёшлар театри давлат театрига айлантирилди. Хаваскорлик жамоалари эса касаба уюшмалари ихтиёрига ўтказилди.

Европача типдаги тожик театри дастлаб 1919 йилда Хўжандда, кейинчалик Конибодом, Ўратепа ва Исфарада хаваскорлик театрлари тарзида пайдо бўлди. 1929 йил Душанбада хаваскорлик тўғарагида Тожик давлат драма театри номи билан 1-профессионал театр (ҳозирги Лоҳутий номли театр) ташкил

этилди. 1932 йил Хўжандда мусикали драма театри иш бошлади. Уларда замонавий мавзудаги асарлар сахналаштирилди. А. Усмоновнинг «Кураш», К. Яшиннинг «Ёндирамиз», Ж.Икромийнинг «Душман», М. Турсунзоданинг «Хукм», М. Аминзоданинг «Шараф» пьесалари кўрсатилди. Фирдавсийнинг «Шохнома»си асосидаги «Рустам ва Сухроб», жаҳон мумтоз драматургиясининг «Отелло», «Макр ва муҳаббат» асарлари Лоҳутий номли театр сахнасида намоиш этилди. Актёрлардан М. Қосимов, Л. Зоҳидова, Т. Фозилова, А. Бурхонов, Х. Раҳматуллаев, Г. Валламатзода, Б. Тожибоева, балет раққосаси М. Собирова ва бошқа машҳур. Рудакий номидаги Хоруғ ва С. Вализода номидаги Кўлоб мусикали драма театрлари жамоалари Тожикистонда театр санъатининг ривожига муҳим ҳисса қўшдилар.

ДОСТОНЧИЛИК МАКТАБИ

Ўзбек фольклоршунослигида Булунғур, Нарпай, Қўрғон, Хоразм, Шахрисабз, Шеробод каби йирик достончилик мактабларидан ташқари, Қамай, Пискент, Қулбуқон, ўзбек-лақай ва бошқа шундай марказлар ҳам маълум. Улар репертуарлари, услуби, маълум ижод тамойили ва ижро усулларига кўра бир-биридан ажралиб туради. Масалан, XIX асрда Қашқадарё, Қамаши туманининг Қамай қишлоғи билан боғлиқ Қамай Достончилик мактаби мавжуд бўлган. Бу мактаб Дехқонобод ва Ғузор туманлари атрофида яшовчи Абдукарим Жуйруқ (XIX аср), Мулла Холназар ўғли (1910 йил вафот этган), Бозор Шеркул ўғли (1887-1953), Ҳазраткул бахши Худойбердиев (1920 йилда туғилган) каби 60 га яқин бахшиларни бирлаштирган. Улар Шахрисабз достончилик мактаби билан ижодий ҳамкорликда бўлган. Қамай Достончилик мактаби вакиллари халқ достонларининг лирик йўнаалишига алоҳида эҳтибор беришган. Улар поэтик шакллар тараққиётида Шеробод достончилик мактаби вакилларига нисбатан илгарилаб кетганлар. Қамай достончиларидан “Нуралининг ёшлиги”(1272-1977), “Хонимой”(1963) ва бошқа достонлар ёзиб олинган.

Пискент Достончилик мактаби *Берди бахши* номи билан боғлиқ. Мазкур мактаб лирик йўналишга мойил, баъзи жиҳатдан *Эргаиш Жуманбулбул ўғли*нинг ота-боболари асос солган *Қўрғон достончилик мактаби* бахшиларига яқин поэтик услубга эга бўлган. Жанубий Тожикистонда яшовчи ўзбек-лақай бахшилари Данғара туманининг Жорубқўл қишлоғи билан боғлиқ. Ҳайбат Шамол ўғли (XIX аср), Тўла Ҳайбат ўғли (1884-1966), Мустафокул Қундуз ўғли (1883-1966), Шомурод Шамол ўғли (1883-1964) ва бошқа бу мактабнинг бистеъдодли вакилларидан ҳисобланган. Бу бахшилар репертуарининг асосини “*Гўрўғли*” достонлар туркуми ташкил қилган. Уларнинг матни ниҳоятда қисқа, ихчам.

Наманган вилояти Янгиқўрғон тумани ҳудудида Қўлбуқон Достончилик мактаби шаклланган. Ҳайдар Бойча ўғли, Раззоқ Қозоқ ўғли, Усмон Маматкул ўғли, Бўри бахши, Маллавой Ҳошимовлардан ёзиб олинган халқ оғзаки ижоди намуналари бу мактабга Булунғур достончилик мактаби таъсири кучли бўлганлигини кўрсатади.

ШЕРНА БАХШИ – Шерназар Бекназар ўғли (1855 – Сурхондарё вилояти Шеробод тумани Азон қишлоғи – XX аср 1-ярми) – бахши, достончи. *Шеробод достончилик мактаби* вакили. Бахшилар оиласида **(45-бет)** туғилган, 9-10 ёшларидаёқ дўмбира чалиб, куйлай бошлаган. Сўнг шерободлик Қосим (шоир) бахшига шогирд тушган. Шерободдагина эмас, Сурхондарё, Қашқадарёда, ҳатто Тожикистон ва Туркманистонда ҳам машҳур бўлган. Репертуарида 50 дан ортиқ достон, термалар, дўмбира куйлари бўлган. Шерна бахши Умир бахши (Сафаров), Ражаб бахши Нормурод ўғли, Юсуф Ўтаган ўғли, Мардонкул Авлиёкул ўғли каби 20 дан ортиқ шогирд етиштирган. Халқ Шерна бахши ҳақида ривоятлар тўқиган.

ШЕРОБОД ДОСТОНЧИЛИК МАКТАБИ

Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларининг бир неча туманлари, Тожикистон ва Туркменистоннинг жанубий сарҳадларида етишиб чикқан юзлаб бахшиларни бирлаштирган достончилик мактаби. Сурхондарё ва Қашқадарёда достончилик анъаналарининг изчил ривожланиши бугунги кунларда ҳам давом этмоқда. Шунинг учун ҳам бу мактаб вакилларида ХХ асрнинг 40-йилларида ёзиб олинган достонларда достончиликнинг нисбатан куйи босқич унсурлари, бадий тафаккурнинг унча ривожланмаган шакллари учрайди. Ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб эса анъаналарнинг муайянлаша бориши, маълум маънода китобийликка интилиш кучаяди. Бунда истеъдодли халқ бахшиси Қодир Раҳим ўғлининг (1936-1985) хизматлари катта бўлди. Шеробод достончилик мактабидан Қосимкўр, Шерна Бекназар ўғли, Мардонакул Авлиёкул ўғли, Умир Сафар ўғли, Нормурод бахши, Аҳмад бахши, Нурали Боймат ўғли, Мамадрайим бахши, Юсуф Ўтаган ўғли, Эшқобил бахши, Бўрибой Аҳмедов, Қодир Раҳим ўғли каби ўнлаб достончилар етишиб чикди. Бугунги кунда Хушбоқ Мардонакулов, Шоберди Болтаев, Бобораҳим Маматмуродов, Қора ва Чори Умировлар, Қахҳор Қодир ўғли, Абдуназар Поёнов каби бир қанча бахшилар достончилик анъаналарини давом эттирмоқдалар. Бу мактаб вакилларида ёзиб олинган «Олтин қовоқ», «Малла савдогар», «Зайидкул», «Оллоназар Олчинбек», «Ойчинор», «Шерали», «Келиной» каби қатор достонлар Ўзбекистоннинг бошқа жойларида яшаб ўтган бахшилар репертуарида учрамайди.

Шоберди бахши Болта ўғли. Бўлажак бахши 1963 1965 йилларда харбий хизматда бўлди, харбий хизматдан қайтгач, ўзининг жонажон Мунчоқ кишлоғидаги Нодира номли мактабда ўқитувчилик қила бошлади. Шоберди 1968 йили Термиз Давлат педагогика институти бошланғич таълим услубиёти факультетининг сиртки бўлимига ўқишга кирди ва уни 1972 йилда тамомлади. Шобердининг бахшичилик фаолияти айрича жихатларга эга. Унинг ижодига тааллуқли терма ва достонларнинг мавзуи ва мазмуни

фалсафий мушоҳадаларга бой ҳамда долзарб муаммоларни камраб олиши билан ўта муҳимдир. Унинг ижод бисотига тегишли «Алпомиш», «Олтин ковок», «Кунтуғмиш», «Малла савдогар», «Сулувхон», «Санамгавҳар», «Ойпарчи» дostonларини эл севиб тинглайди ва бу дostonларни бахши мароқ билан куйлайди. Бахшининг «Меҳмондур», «Тилар», «Нима ёмон», «Кунларим», «Дўмбира», «Ойпари» ва бошқа талай термалари аллақачон эл олқишига сазовор бўлган асарлар қаторига киради. Шоберди терма айтадим, дoston куйлайдим, ҳаммасини юракдан куйлайди, куйлаганда ҳам сел бўлиб куйлайди ва барчани ўзига махлиё этиб дўмбирасини сайратади.

Абдуназар бахши Поён ўгли (1952) кейинги йилларда Сурхондарё дostonчилик мактабининг забардаст вакилларида бири сифатида ўзининг хуш овози, сержило сози билан элюрт орасида обрў топди. У 2003 йили «Ўзбекистон халқ бахшиси» унвонига мушарраф бўлди, бу эса унинг кучига куч, ғайратига ғайрат кўшди. Абдуназар бахшининг «Турсун мерган ва Рамазон чобоғон» дostonлари 2000 йили «Меҳнат» нашриётида чоп этилди, уни Ахмад Эшқурбон оққа кўчирган. Бундан ташқари шу дostonлардан айрим парчалар олимлардан Малик Муродов ва Абдуолим Эргашевлар тайёрлаган «Алпомишнома» (1999) тўпламидан ҳам ўрин олган. Яқинда бахшининг «Давронкул полвон» (2003) номли дostonи босмадан чиқди. Дoston «Алпомиш авлодлари» туркуми сирасига тегишли ва унда тоғли Хомконда туғилиб вояга етган Давркул, унинг полвонлик ва чобоғонликдаги (чавандоз) доврўғи, бу борада унинг бутун бошли Жанубий Ўзбекистонда машҳурлиги ҳикоя қилинади. Мазкур дoston, бир сўз билан айтганда, бахшининг мустақиллик йилларидаги ижодий изланишларининг самараси дейиш мумкин. У куйлаган «Алпомиш» дostonи ўзига хослиги билан ажралиб туради, зеро, ҳар бир бахшининг ўз «услуби, ўз усули бўлганидек, бу ходисадан Абдуназар бахши ҳам четда турмайди.

Яна шундай ижодкорлардан бири **Жуманазар Улуғов** (1947) бўлади. У моҳир муаллим, уста тадбиркор, шоир ва бахши, ажойиб оила

бошлиғи, боринги, жами яхши сифату фазилатлар унда жамулжам. Бахши халқнинг дилидагини куйлайди, зотан, бахшилар ўз халқининг фидойиси, орномуси ва ҳалоллик намунасидир. Бахши халқнинг дилигина эмас, балки тили ҳамдир, бахши дўмбирани булбулдай сайратади, дўмбира ўз оҳанглари орқали халқ тарихини хониш қилади. Жуманазар бахши устод бахшиларнинг анъаналарига содик, уларнинг сабоғига қатъий амал қилади, у дoston куйлаганда эл тўйини обод, улус кўнглини шод қилади. У дoston айтиш билан бирга бадий ижодга ҳам мойил, кундалик матбуотда унинг термаларидан ташқари, шеърлари ва ҳажвиялари эълон қилиб турилибди. Унинг «Авазхон ва Саёнхон» (1991) дostonи нашр этилган. Бу дoston «Гўрўғли» туркум дostonлар сирасига тааллуқли бўлиб, унда Гўрўғлининг фарзанди Авазхон ва унинг кадрдон дўсти Саёнхон воқеалари нақл қилинади.

Сурхон воҳаси бахшилар, чопоғонлар ва полвонлар юрти, шундан бўлса керак, бу элнинг тўю томошаси бахшисиз, кўпкарисиз, улоқсиз ва курашсиз ўтмайди. Элимиз тўйига, юртимиз тантанасига ўз куйқўшиқлари билан зеб бериб келаётган, воҳа бахшилар анъанасини янги усулларда жилокор қилаётган, Шеробод дostonчилик мактабининг янги авлод вакили **Шодмон бахши Хўжамберди ўғли** (1967)дир. Шодмон ёшлигидан кўлига дўмбира ушлади, термалар айта бошлади, истеъдоди ва иқтидори туфайли эл оғзига тушди, тўйҳашамларда сидқидилдан хизмат қилди. 2003 йилнинг май ойида ўтказилган «Бойсун баҳори» халқаро фестивали доирасида «Бахшишоир ва оқинлар»нинг халқаро III фестивали иш бошлади. Ана шу анжуманда кўлида соз, минг турфа овоз, хонишларида юксак парвоз билан Шодмон бахши ҳам иштирок этди ва нуфузли ҳакамлар ҳайъати, айти Шодмон бахшини фестивал ғолиби деб эълон қилди.

Ҳа, Сурхон воҳасида кизаёллар ҳам дoston куйлайди, дўмбира чалади. Ўзбекистонда ҳозирча ягона ана шундай аёл бахшиларимиздан бири бу **Зулхумор Шерназаровадир**. У 1971 йили Жарқўрғон туманида туғилган, 1988 йили ўрта мактабни тамомлаган, шу кунларда мактабда муаллималик

килмоқда. Зулхуморда бахши шоир бўлишга ички бир интилиш ёшликдан бор эди, бу унинг беҳос қўлига дўмбира олишига туртки бўлди. қараса, қўли дўмбирага келишиб бораяпти, овози ҳам ёмон эмас, ўзига яраша жозобага эга. У илк сабоқни акаси Омон бахшидан олди, кейинроқ Шоберди бахши, қора бахши ва марҳум қодир бахшилардан дostonчиликбахшичиликдан таълим ўрганди. Зулхумор устози қора бахши ўргатган «Алпомиш»ни ички бир эпкинли ва нозик туйғулар билан куйлайди.

Воҳанинг яна бир ёш иқтидорли бахшиси **Рўзибой Турсунов** (1964). Шерободнинг Кампиртепа қишлоғида туғилиб вояга етган Рўзибой дostonчилик сирасорларини отаси Жаҳонгир Турсуновдан ўрганган, отаси дўмбирани турли усулларда сайратар экан. Бахши томонидан «Алпомиш», «Гўрўғли», «Авазхон», «Сулувхон», «Келиной», «ғубонак», «Ойпари», «Малла савдогар» каби дostonлар севиб куйлаб келинмоқца. Шунингдек, «Сурхондарём», «Мустақил Ўзбекистон», «Устозим ҳақида», «Дўмбира мақтови», «Шеробод ҳақида», «Гуллаяшна Ўзбекистон» номли термалари тингловчиларга анча манзур бўлди.

Вилоятда кўп йиллардан буён воҳа халқ оғзаки ижодиёти намуналарини тўплаш, уларни нашр эттириш билан шуғулланиб келинмоқда. Бу соҳада фольклоршунос олимлар қишлоқ ва овулларни кезиб ёдкаш, зукко қариялар билан учрашиб, улардан халқимиз ўтмишини, рухиятини, кайфиятини, маросимларини, удумларини, ҳар хил қизиқарли ўйинларини акс эттирувчи терма, қўшиқ, мақолматалларни ёзиб олиб, тўпладилар. Олимлардан Ҳ. С. Окбўтаев, қ. У. Мамашукуров (марҳум), Р. Б. Мустафоқулов, журналист Н. Тўраевлар самарали ишларни амалга оширдилар. Айниқса фольклоршунос олим Р. Мустафоқулов (1946) халқ оғзаки ижодининг ўлмас намуналарини жамлашда баракали меҳнат килмоқда. Унинг саъйҳаракати самараси ўлароқ, Чорша бахши Раҳматулла ўғлидан «Тошбосар», (1998), «Хурсўна» (1999), Хушбоқ бахши Мардонақул ўғлидан «Соқибулбул» (2002) дostonлари ёзиб олиниб, нашр ишлари амалга оширилди ва китобхонларга тақдим этилди. Олимнинг халқ оғзаки

ижоди соҳасидаги изланишлари ҳам таҳсинга лойиқ. Бу йўналишда у қатор рисолалар яратди, чунончи, «Халқ педагогикаси сарчашмаси» (1995), «Алпомиш» талқинлари» (Б. Ёриев билан ҳамкорликда, 2000) шулар жумласидандир.

Муסיқанинг театр ва кинодаги ижодий аҳамияти

Муסיқали драма - 1) муסיқа (вокал ва чолғу) ҳамда сўз санътига асосланган сахна асари, муסיқали театр жанри. Илк намуналари Шарқ (масалан, 5-аср Хиндистон, 121- аср Хитой)да шаклланган. Мазкур жанр Озарбайжонда 20- аср бошида Ўрта Осиё ва Қозоғистонда 1920- йилларда вужудга келган. Муסיқали драмада сахна воқеалари, қаҳрамонларнинг ички ва кечинма ҳолатлари, ўзаро муносабатлари сўз, муסיқа, драматик ҳаракат, шунингдек, рақс орқали ифодаланади, муסיқа ва сўз бир – бирини тўлдириб, асар мазмунини очишга хизмат қилади. Ўзбекистонда Муסיқали драма жанри 1910-20 йилларда миллий адабий - бадиий томошаларида муסיқадан фойдаланиш тажрибалари, шунингдек, озарбайжон театрининг муסיқали драматик спектакллари муҳум роль ўйнади. Ҳамзанинг “Ҳой ишчилар”, “Қармоқ”, “Қузғунлар” каби инсценировкалари, “Фарғона фожеаси” тетралогияси; Гулом Зафарийнинг “халима” пьессаси; Хуршиднинг Навоий дostonлари асосида яратилган “Фарход ва Ширин” ва “Лайли ва Мажнун” асарларида Муסיқали драманинг ўзига ҳос жиҳатлари мустаҳкамлана бошлади. Ўзбек Муסיқали драмаси ўз тараққийтида бир неча даврни босиб ўтди. Даставвал пьесага мос муסיқа материали халқ ижодида саралаб олинган бўлса, 1930- йилларнинг бошида С. Абдулланинг “Пўртана”, М. Муҳаммедов ва К. Яшиннинг “Ичкарида” каби замонавий асарлари сахналаштирилганида халқ муסיқа мероси намуналарини қайта ишлашга урғу берилган. Ўзбек бастакор ва композиторлари Муסיқали драма муסיқасининг ифодавий имкониятларини кенгайтиришди. “Лайли ва

Мажнун” (Навоийнинг шу номли достони аосида Хуршид либреттоси; Т. Содиков ва Н. Миронов мусикаси), “Фарход ва Ширин” (Навоий-Хуршид, В. Успенский), “Гулсара” (К. Яшин; Р. Глиэр) каби Мусикали драмалар шулар жумласидандир. Мусикали драманинг адабий ва мусика жихатидан юксалишида драматурглардан К.Яшин, С.Абдулла ва бастакор Т. Жалиловнинг хизматлари катта улар қаламига мансуб “Нурхон”, “Равшан ва Зулхумор” (К. Яшин, Т. Жалилов), “Тоҳир ва Зухра”, “Алпомиш”, “муқимий”, “Гул ва Наврўз” (С. Абдулла, Т. Жалилов) каби етук Мусикали драмалар мавжуд. 1950- йиллардан бошлаб бу жанрда мустақил ижод қилувчи ўзбек композиторлари етишиб чиқди: М. Левиёв, А. Мухамедов, С. Бобоев, Ҳ. Рахимов, Ик. Акбаров, Д. Зокиров, Д. Соатқулов, С. Жалил, М. Юсупов, С. Ҳайитбоев, М. Бафоев, М. Махмудов, Ф. Олимов ва бошқаларлар. Улар ўзбек мусика мероси, Европа профессионал мусика услуби, ифода воситалари ва шакллари (жумладан, ария, дуэт ва бошқалар ансамбллар, хор ва рақс сахналари) га таяниб, ўз Мусикали драмаларида ҳақиқий мусиқий драматургия ҳосил қилишга интилишди. Драматург, композитор ва ижрочиларнинг малакаси ошиши натижасида Мусикали драма замонавий профессионал мусика драматик жанр даражасига кўтарилди ва ўзига ҳос хусусиятларга эга бўлди. “Ватан ишқи” (З. Фатхулин, ШАҲРИ Саъматов, қиссаси аосида Т. Тўла инсцероикаси; И. Акбаров мусикаси), “Навоий Астрободда” (И. Махсумов; Ю. Ражабий, С. Жалил), “Промитей” (Ю. Мацинкявичюс; М. Бафоев), “Юсуф ва Зулайҳо” (Р. Бобожон; Ф. Олимов), “Кумуш шаҳар маликаси” (И. Султон; Ик. Акбаров) каби Мусикали драмалар бунга мисолдир. Соф драма каби Мусикали драма ҳам мусикали драма, мусикали фожеа, мусикали комедия каби турларни ўз ичига олади. Ўзбек композиторлари ижодидан катта ўрин олган мусикали комедиани мусикашунослар мустақил жанр сифатида тадқиқ қиладилар; 2) операнинг дастлабки номларидан бири (италиянча *dramma in musica?* *Dramma per (la) musica*). 16- ас охири 17- ас бошларида Италия (масалан, К. Монтеверди ижоди)да пайдо бўлган. 1939 йилда пайдо бўлган янги “опера” номи

Муסיқали драма қрини эгаллай бошлаган. 19- аср ўрталарида Р. Вагнер ўзининг юксак муסיқали-драмматик ривожига эга бўлган “Нибелунглар узиги” тетралогияси, “Тристан ва Изольда”, “Парсифаль” операларини Муסיқали драма деб таърифлаган, М. Мусоргский эса “Борис Гудунов”, “Хованшчина” каби асарларини халқ Муסיқали драмалари деб атаган.

Муסיқали комедия- кулгили, ҳажвиймазмун асосида (французча водевиль, немисча зингшпиль, италянча буфф опера оперетта каби) яратилган муסיқавий сахна асари. Таркибан муסיқали драмага яқин бўлса-да, лекин унда муסיқий тили ва ҳажвий мазмуни билан ажралиб туради. Бу жанрнинг илдизлари қадим замонларга, Шарқ ва Ғарб халқларининг оғзаки иодиёти, қизиқчи ва мазҳарабозлар саъятига бориб тақалади. Ўзбекистонда Муסיқали комедия юзага келиши, муסיқали драмманинг жадал ривожидан мавзу доирасининг кенгайиши билан узвий боғлиқ. Дастлаб (1920- йиллар охирида) ҳажвий сюжетга асосланган муסיқали спектакллар қўйилиб, уларга муסיқаларни режиссёр (баъзан драмматург) лар ўзбек халқ куй ва кўшиқ (хусусан лапар, ялла) ларидан танлашган. Хамзанинг “Қармоқ” ва “Майсаранинг иши”, К. Яшиннинг “Ажи-ажи”, Хуршиднинг “Ёмон ўғил”, “Туллак”, “Баҳор”, Халилнинг “Ошиқлар”, С. Абдулланинг “Узунқулоқли ҳазрат” каби асарлари шу тарзда сахналаштирилган. 1940 йиллар охирида ўзбек Муסיқали комедияси мустақил жанр сифатида шаклланди. Асардаги мавзу ва ғоя ҳажвий – юмористик вазият, ҳолат, харакмонанд муסיқа (якка кўшиқ, ашула, хор ва рақсбоп куйлар) воситасида ифодаланди: халқ театри хусусиятлари, диалогларда аския анъаналарига кенг таянилди. Уйғун ва М. Левиеннинг “Олтин кўл” (1949) асари Муסיқали комедиянинг илк юксак намунасидир. 50-60- йилларда Муסיқали комедияга эътибор кучайиб, мазкур жанр ўзбек бастакор ва композиторлари ижодидан мустахкам ўрин эгаллади. Масалан, Ҳ. Ғулом пьесалари асосида М. Левиен “тошболта ошиқ”, “Ажаб савдолар”, Ғ. Ғулом пьесаси асосида “Замонали ва Омонали”, Ҳ. Муҳаммад пьесаси асосида “Тошкентнинг нозанин маликаси”, Ж. Жабборов пьесалари заминида Ик. Акбаров “ўжарлар” ва “Йиллар ўтиб”, Туроб Тўла пьесаси

асосида “Қизбулоқ”, К. Шанғитбоев асари асосида А. Мухаммедов “Жон кизлар” Мусиқали комедиялар яратилган. Кейинчалик М. Тожиев (“Чол ва кампир”), М. Махмудов (“Ҳийлаи шаърий”, “Тўйлар муборак”), М. Бафоев (“Еттинчи жин”), Ф. Олимов (“Сойибхўжа операцияси”, “Суперқайнона”) каби композиторлар Мусиқали комедияжанрида муваффақиятли ижод қилишган.

Мусиқали фильм - кино ва телевидения асари; унда мусиқ асосий ўринни эгаллаб, фильмнинг жанри ва драматик қурилишини белгилайди, сюжет ривожланиши, асар ғояси ва қаҳрамонлар ички днёсини очишга хизмат қилади. 20 йилларнинг охирида овозли кино билан бир вақтда Мусиқали фильм ҳам ривожлана бошлади. Ривожланишнинг турли босқичларида Мусиқали фильмнинг тузилиши ўзгариб борди. Драматургия, мусиқа вокал, хореография ва ижрочилик санъати синтези турли кўринишларда шакиллана бошлади.

Биринчи Мусиқали фильм АҚШ (“Жаз хонандаси” ва бошқаларлар)да, кейинчалик Германия (“Табассумлар мамлакати”, “Кўршапалак” ва бошқаларлар)да яратилган. 30- йилларга келиб Мусиқали фильмнинг асосий жанрлари – лирик кинокомедия, фильм- рею, оперетта, опера, балет шаклланди.

Ўзбекистонда Мусиқали фильм яратиш 40- йиллардан бошланди. 2- жаҳон уруши йилларида яратилган фильмларнинг аксариятини фильм- концертлар ташкил этди. “Фильм-концерт” (ЙИЛ Аъзамов), “Фронтдаги дўстларга”, “Ватан совғаси” (К. Ёрматов), “Беш республика концерти” (З. Собитов) ва бошқаларлар. Шулар жумласидан. “Доира рақсга чорлайди”, “Мусиқий торларимиз сири” фильм- концертлари, “Дилбарим” фильм- комедияси, “Дилором” биринчи ўзбек фильм операси, “Жонланган миниатюралар” (“Сухайл ва Меҳри”, Л. Файзиев; М. Левиев) фильм- балети ва бошқаларлар фильмдан мусиқадан ўринли фойдаланишга, мавзуга ҳамоҳанг эктан тилини кашф этишга муваффақ бўлдилар. “Ўзбектелефильм” да яратилган “Шашмақом” (Т. Ақромов), “Менга кўшиқ чизиб бер” (Л.

Иноземцева), “Мен балерина” (ШАҲРИ Махбубов) каби фильмларда миллий маъданиятни, қзликни англаш, қадриятларимизни эъзозлаш ва янги ижодий изланишлар кўзга ташланди. Анъанавий ўзбек айтими (вокал) ва чолғу мусиқа санъатини тиклаш ва ривожлантиришни тарғиб қилувчи “Хива вақти билан соат еттида”, “Бойсунда қор эриганда”, “Қалбингда халқ оҳанглари эъзозла” каби фильм-концертлар ўзининг миллийлиги билан ажралиб туради. 1987 йил Ўзбекистон телевидениясида биринчи бор “Тўмарис” (режиссёр Н. Махмудов; У. Мусаев) телебалети қўйилди. “Майсаранинг иши” (М. Абзалов), “Юлдузимни бер, осмон” (Ф. Давлетшин), “Монолог”, “Севги кўшиғи” (Баходир Зокиров), “Меш полвон” (М. Абзалов) ва бошқаларлар кейинги йиллар яратилган энг яхши Мусиқали фильмлардир.

СУРХОН ВОҲАСИ ТЕАТРИ, ЭТНОГРАФИК ВА ТАСВИРИЙ САНЪАТИ НАМОЯНДАЛАРИ

Сурхондарё вилоятининг табиати, танти одамлари, ноёб осори атиқаларини тарғиб қилишда Ўзбекистон халқ рассоми Рўзи Чориевнинг хиссаси катта бўлди. Рўзи Чориев томонидан яратилган кўплаб тасвирий санъат асарларида вилоят табиати, одамлари акс эттириб берилди. Рассом янги-янги асарлар билан тасвирий санъатимиз хазинасини янада бойитди. Вилоятда Мустақиллик йилларида ижодкор талантли ёш йигит ва қизларнинг иқтидорларини номоён қилиш мақсадида «Ўзбекистон келажаги болалар нигоҳида» номли расмлар чизиш бўйича кўрик танлов ҳам ўтказилди. Кўрик танловда 2003 йилда Жарқўрғон, Музрабод, Сариосиё, Шўрчи, Қизирик туманларининг ўқувчилари юқори натижа кўрсатди ва Республика босқичида иштирок этиш учун йўлланмани қўлга киритдилар. Улар Республика босқичида фаол иштирок этишиб, Халқ таълими Вазирлигининг фахрий ёрлиқлари ва қимматбаҳо совғаларини қўлга киритишди. 2003 йилда Жарқўрғон туманидаги 28-мактабнинг 7 синф ўқувчиси Сафаров Умиджон

Тошкент шаҳрида ўтказилган Республика босқичидаги «Улуғбек юлдузлари» танловида ўзининг чизган расмлари билан иштирок этиб, энг иқтидорли ўқувчи сифатида тан олинган ҳолда Республика бадиий академиясига имтиёзли равишда ўқишга қабул қилинадиган бўлди.

Мустақиллик йилларида вилоят санъаткорлари воҳа санъатини дунёга ёйишда тинимсиз меҳнат қилдилар. Жумладан, Бойсун туманининг «Шалола» (1969 йилда «Халқ театри унвони»ни олган) дастаси катор хорижий мамлакатларда ижодий сафарда бўлиб, кўп минг сонли мухлислар таҳсинига сазовор бўлди. «Куралай», фольклор этнографик ансамбли ижодий жамоаси; Узун тумани Б.Омонов номидаги ширкат хўжалигидаги «Роҳат» ашула ва рақс дастаси; Узун тумани К.Алиев ширкат хўжалигидаги «Райҳон», Жарқўрғон тумани Тўхта Шобуров ширкат хўжалиги қошидаги «Дилрабо», Сурхон ширкат хўжалигидаги «Сурхон гуллари», Шўрчи тумани маданият уйининг «Кумуш тола», Олтинсой тумани Пахтакор ширкат хўжалигининг «Оқар булоқ тонги», Хўжаипок ширкат хўжалигидаги «Лола», Денов тумани И.Тўраев ширкат хўжалигидаги «Навниҳол» ва Сарийосиё тумани маданият уйи қошидаги «Шодиёна» номли ашула ва рақс дасталари ҳам истиқлол йилларида ўз ижодлари билан Республика аҳлига танилдилар. Вилоятнинг Сайёра Қозиева, Ҳосила Раҳимова, Маҳмуд Намозов, Равшан Намозов, Рустам Маҳмудов каби хушовоз хонандалари Республика миқёсида ўтказилаётган барча санъат тадбирларида ва байрамларида ўз репертуарларидаги янги-янги қўшиқлар билан иштирок этмоқдалар.

2002 йил 25 майдан бошлаб, Бойсун туманида «Бойсун баҳори» халқаро очик фольклор фестивали ҳар икки йилда бир маротаба ўтказиб келинмоқда. 2002 йилда ўнга яқин хорижий мамлакатлардан санъатшунос, фольклоршунослар, тарихчилар, либос дизайнерлари иштирок этаётган санъат анжумани маданий ҳаётимизда муҳим воқеа бўлди. Бу фольклор фестивали ЮНЕСКО томонидан инсоният оғзаки ва маънавий мероси дурдонаси сифатида эътироф этилди. Бу жаҳондаги шундай нуфузга сазовор бўлган манзиллар ичида ўн тўққизинчисидир. Мустақиллик туфайли

маънавий қадриятларимизни тиклаш борасида амалга оширилаётган хайрли ишлар ҳам вилоятда маънавият ва маърифатни янада юксалтиришга қаратилгандир. Айниқса «Алпомиш» достонининг 1000 йиллик тўйининг 1999 йил 6 ноябрда ЮНЕСКО ҳамкорлигида кенг миқёсида нишонланиши вилоят маданий ҳаётида чуқур из қолдирди. Байрам тантаналарида Республика Президенти И.А.Каримов маъруза қилиб, ҳамда Сурхондарёнинг бахшичилик санъати анъаналарига юксак баҳо берди. Президентнинг бевосита ташаббуси билан «Халқ бахшиси» унвони таъсис этилиб, бу юксак унвонга биринчи бўлиб Ўзбекистонда Шоберди бахши Болтаев сазовор бўлди. «Алпомиш» достонининг 1000 йиллиги муносабати билан «Ўзбеккино» давлат акционерлик компанияси томонидан суратга олинган икки қисмли «Алпомиш» бадиий фильмида Сурхондарёлик спорт устаси Азамат али Қаландаров Алпомиш ролини яратди. 1995 йил декабрда «Ўзбекистон ватаним маним» мавзудаги қўшиқ кўрик танлови малакатимизнинг ҳамма вилоят, шаҳар ва туманларида кўтаринкилик билан ўтказилди. 2003 йил март ойида Термизнинг «Баҳор» концерт залида «Ўзбекистон-Ватаним маним»-деб аталган қўшиқ танловининг биринчи босқичи бўлиб, бу Ўзбекистон Халқ таълими вазирлигига қаршли муассасалар ўртасида ўтказилди. Кўрик танловда болалар боғчалари тарбияланувчиларидан мамлакатдаги Олий ўқув юртлари талабалари ҳам иштирок этди. Кўрик қатнашчилари она Ватан гўзаллиги, унинг истиқлолини мадҳ этган қўшиқлари, таниқли бастакорлар, шоирлар ва Халқ таълими Вазирлигининг етакчи мутахассисларидан иборат нуфузли ҳайъат аъзолари томонидан баҳоланди. Умуман кўрик танловнинг биринчи босқичида 54 мингдан зиёд санъаткор қатнашди. 10 мингдан ортиқ қўшиқлар ижро этилди. Сурхон воҳасида ҳам бу кўрик танлов учун ҳар йили танлов ўтказиш, воҳанинг Жарқўрғон туманида 1999 йилда 3 та жанр бўйича (миллий фольклор эстрада) ҳамда «Бахшилар танлови» бўйича байрам ўтказилиб, туман бўйича «Ўзбекистон Ватаним маним» кўрик танлови ғолиблари аниқланди. Биринчи ўрин Нажмиддин Жононовга («Садо» гуруҳи), иккинчи

ўрин Абдулла Саидов (мактаб ўқувчиси), учинчи ўрин Сафар Қўрбонов (шаҳар мусика мактабидан), Норбўта Жумаев («Мураббий дастаси»)ларига берилди. Танловда 1-2 ўринни олганлар ва бахшилар ичида ғолиб деб топилган Ўрол Худойкулов Вилоят босқичига йўл олди.

2000 йил 26-27 июн кунлари Тошкент шаҳрида Республика Олий ўқув юртлари ўртасида бўлиб ўтган «Ўзбекситон-Ватаним маним» кўшиқлар кўрик танловида Термиз давлат университети талабалари ҳам иштирок этишиб, фахрли 4 ўринни эгаллаб қайтдилар. Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишларни янада ривожлантириш мақсадида вилоятдаги барча маданият муассасаларида фаолият кўрсатаётган бадиий раҳбарларнинг иш савияси ва билим доираларини кенгайтириш, уларни ҳозирги замон талабларига жавоб берувчи бадиий раҳбар қилиб камол топтириш, ёш авлодни ғоявий эстетик руҳида тарбиялаш мақсадида олиб борилган ишлар ўз самарасини берди. Жумладан, 2002 йилда Қашқадарё вилоятининг Китоб шаҳрида ўтказилган фольклор-этнографик жамоаларининг Республика кўрик танловида Олтинсой тумани Вахшивор қишлоқ клуби қошида ташкил этилган «Шаршара» фольклор-этнографик жамоаси II ўринга, 2003 йилда ўтказилган «Алла» ижрочиларининг олтинчи анъанавий кўрик танловининг вилоят босқичи деб топилган Жарқўрғон тумани бадиий жамоаси кўрик танловининг Наманган шаҳрида ўтказилган Республика босқичида фахрли 2 ўринга сазовор бўлдилар.

ТЕАТР ВА ЭТНОГРАФИК ЖАМОАЛАРДАНИНГ МАЪНАВИЙ ТАҲЛИЛИДА МИЛЛИЙ КУТУБХОНАЛАРНИ ИШТИРОКИ

Кутубхоналар ўртасида Республикада ўтказилган кўрик танловда вилоятдаги кутубхоналар муваффақиятли фахрли ўринларни эгаллаб, жумладан, 1995 йилда «Кутубхона ва маҳалла» Республика кўрик танловида Шўрчи тумани марказлашган кутубхона тизимида қарашли 19 тармок

кутубхонасичи Менгнора Мўминова биринчи ўринни, 1996 йилда «Кутубхона ёшлар камолотида» Республика кўрик танловида Шўрчи туманидаги марказлашган кутубхоналар тизимига қарашли 23-тармоқ кутубхонаси кутубхоначиси Зулхумор Холбоева ҳам фахрли биринчи ўринни, 1998 йилда «Ёш кутубхоначи» номли Республика кўрик танловида Денов шаҳар болалар кутубхонаси мудираси Дилрабо Шукурова фахрли иккинчи ўринни, 1999 йилда «Кутубхона оила хизматида» Республика кўрик танловида Узун туманидаги 24- қишлоқ тармоқ кутубхонаси кутубхоначиси Гулсуной Одинаева биринчи ўринни, 2001 йили «Йилнинг энг яхши сценарийси» Республика кўрик танловида Шўрчи тумани марказлашган кутубхона тизими болалар кутубхоначиси Озодахон Турдиева биринчи ўринни, 2002 йилда «Энг яхши оилавий китобхон» Республика кўрик танловида Музрабод тумани марказлашган кутубхона тизими оилавий китобхона Бобокелдиевлар оиласи Республикада рағбатлантирувчи ўринни, 2002 йилда «Президент асарлари билимдони» Республика кўрик танловида Шеробод тумани марказий кутубхонаси китобхонларга хизмат кўрсатиш бўлими кутубхоначиси Турғун Парпиев фахрли учинчи ўринни, «Энг яхши оммавий тадбирлар сценарийси» номли Республика кўрик танловида Шўрчи тумани марказий кутубхонаси услубият бўлими мудираси Эътиборхон Мустафоева биринчи ўринни, 2003 йилда «Маҳалла менинг уйим» деб номланган йилнинг энг яхши сценарийси кўрик танловидаги Республика босқичида Шўрчи тумани марказий кутубхонаси китобхонларга хизмат кўрсатиш бўлими мудираси Улғўзи Жўраева фахрли биринчи ўринни эгалладилар. Кутубхоначилар 1995 йилдан буён ташаббусни қўлдан бермай, вилоятда кутубхона ишларини юқори савияда йўлга қўйиб, 2005 йилда вилоятда Республика Маданият ишлари Вазирлиги тизимидаги кутубхоналар сони 413 тага, китоблар жамғармаси эса 3428825 тани (шундан, 1775223 нусхаси ўзбек тилида) ташкил этди.

2005 йилда вилоят маданият ишлари бошқармаси тасарруфида 146 та клуб муассасалари, 14 та туман маданият уйи, 44 та қишлоқ маданият уйи, 49

та кишлок клублари, 32 та автодаъватхона, 3 та шаҳар маданият уйи, 2 та шаҳар клублари мавжуд. Вилоятда 74 та ашула ва рақс дасталаридан 10 таси ашула ва рақс халқ дасталари, 4 та драма халқ театрлари, 2 та қўғирчоқ халқ театрлари фаолият кўрсатмоқда.

Мустақиллик йилларида замонавий ўзбек адабиётида катта ютуқлар кўлга киритилиб, халққа манзур бўладиган асарлар кўплаб ёзила бошланди. Шоир ва ёзувчилар эркин фикр юритиб, сиёсий ва мафкуравий тазйиқлардан халос бўлди. Бадиий асарларни яратишда бадиийлик ва умуминсоний, маънавий-рухий қадриятлар, миллий истиқлол ғоялари бош мезон қилиб олинди.

Халқимизнинг миллий қадриятларини, урф-одатларини тарғиб этишда халқимизнинг севимли ижодкорлари Менгнор Олломуродовнинг «Юрагимда йиғлаб турган қиз» (1993) ва «Севги дарахтининг гули» (1997) шеърий тўпламлари, наср уфқида кескин бурилиш ясаган, ҳатто бу соҳада чинакам ирмоқ бунёд эта олган забардаст бир ижодкор Намоз Эргашевнинг «Ўзанбий авлодлари» (1996), «Ҳалокат жари» (1997) романлари ўзбек адабиётида муҳим ҳодиса бўлди. Унинг қаҳрамонлари қисмати ўта содда ва ўта мураккаб қирраларни намоён этади. Шунингдек, Маҳмуд Абулфайзовнинг «Оти қолган дунё» (1992), «Мард қолур майдон ичинда» (2000), журналист ва ижодкор Абдурасул Жумақулнинг «Юракка сиғмаган гаплар» (1993) китобида воҳанинг бугунги кунига ижобий кўз билан қараган. Ҳикояларининг қаҳрамонлари асосан болалар, ёшлар, ўсмирлар бўлган, ёшларнинг севимли ёзувчиси, ўта сермахсум ижодкор. Содда ва самимий халқ тилида асарлар ёзган Қўзибой Абдужалиловнинг «Зулайхо» (1991), «Сенсан севарим» (1992), «Туташ қалблар» (1997) китоблари, миллий адабиётимизни ва шеъриятимизни тарғиб қилишда ўз услубига эга бўлган. Жамила Эргашеванинг «Изҳор» (1992), «Интиқом» (1997), «Таназзул» (1998) номли ҳикоялари кишиларнинг ҳаёт ташвишлари, меҳнати, юмушлари, урф-одатлари, оддий турмуш тарзи воқеаларига бағишланган.

Хуррам Райимнинг «Хур халқлар шарафи шонисан диёр» номли кўшиғи деновлик истеъдодли хонанда Кибриё Окилова ижросида «Ўзбекистон-Ватаним маним» Республика кўрик танловида ғолиб деб топилди. Яна унинг «Интизор боқаман йўлингга» номли лирик ашуласи танловда биринчи ўринни эгаллади.

Ботир Зокиров хотирасига бағишлаб ўтказилган Республика кўрик танлови иштирокчиси Гулимоҳ Мелибоева ижросида «Китобим-офтобим» шеъри «Ўқиш китоби»га киритилди. Халқимизнинг севимли шоири Шафоат Раҳматулло Термизийнинг асарлари Республикада машхур. Унинг «Жануб шамоли» (1981), «Умид остонаси» (1988), «Гулоб» (1992) номли шеърий тўпламлари, 2003 йилда эса «Озод сўз» сайланмаси босилиб чиқди. 1998 йилда «Шуҳрат» медали, 2003 йилда «Эл юрт ҳурмати» ордени билан тақдирланди. Булар янги давр адабиётининг нодир намуналари бўлиши билан бирга, янги ҳаёт, янгича турмуш тарзи ва истиқболга янгича қарашнинг шаклланаётганидан, миллион-миллион халқимизни истиқлолдек буюк неъматдан баҳраманд этаётганидан далолат беради.

Хулоса қилиб айтганда, мустақиллик йилларида, маънавий-маърифий соҳаларда ижобий ўзгаришлар амалга оширилиб, маънавий меросимизни ўрганишга ижод аҳлини ҳар томонлама кўллаб - қувватлашга, ўзликни англаш, қадрият ва анъаналарни тиклаш, тилга эътиборни кучайтириш, халқ оммаси онгига демократия руҳини сингдириш масаласида катта ишлар амалга оширилди.

ТЕАТР ВА ЭТНОГРАФИК ЖАМОАЛАРНИНГ БАДИИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИДАГИ ҲАМКОРЛИГИ

Бадий ҳаваскорликни ривожлантиришда кўшган ҳиссалари учун 1998 йилда Жарқўрғон тумани маданият қошидаги «Дилрабо» ашула ва рақс дастаси бадий раҳбари Норали Алланазаров, 2002 йилда «Бойсун» фольклор-этнографик дастаси бадий раҳбари Сайёра Қозиеваларга

«Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвони берилди. 2005 йилда воҳага хос катор рақслари Республика ва вилоят миқёсида ўтказилган кўплаб оммавий тадбирларда сахналаштирган рақслари ва муносиб ижодий хизматлари учун «Ўзбек рақс» Республика маданият бошқармаси вилоят бўлими бош рақс сахналаштирувчиси Шоира Қурбонова ва вилоят Республикада ўз кўшиқлари билан барчани мамнун қилаётган овоз соҳибаси Денов тумани Маданият уйи қошидаги «Навнихол» ашула ва рақс дастаси хонандаси Ҳосила Раҳимовалар «Шухрат» медали билан, Қизирик туманидан Абдуназар бахши Поёнов «Ўзбекистон халқ бахшиси» унвони билан тақдирландилар.

Вилоят аҳолиси маданияти ва санъатининг нафақат Республикада балки чет элларда ҳам тан олинаётганлиги барчамизга маълум, албатта, бу ютуқлар ўз-ўзидан қўлга киритилаётгани йўқ. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов ташаббуси билан ташкил этилган ва тўққизинчи марта ўтказилаётган «Ўзбекистон Ватаним маним» кўшиқлар танлови келажаги буюк давлатимиз ва унинг бунёдкор халқини мадҳ этувчи инсонлар қалбида муқаддас ватанни, истиқлолни кўз қорачиғидек асраб авайлашга ундовчи юксак бадиий савиядаги мусиқа асарлари ва кўшиқларининг юзага келишига кенг имконият яратди. Мамлакатимизнинг беқиёс сахнаси бўлиб хизмат қилаётган бу байрам тадбирлари нафақат янги асарларни, балки кўшиқчилик санъатида ўз мухлисларининг меҳр-муҳаббатини қозона олаётган умидли истеъдодларни яратмоқда. Мамлакатимизнинг маънавий ҳаёти янада яхшилашда 1994 йил 23-апрелда қабул қилинган «Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ марказини ташкил этиш тўғрисида»ги Президент фармони муҳим аҳамиятга эга бўлди. 1994 йил 28-июнда Сурхондарё вилояти ҳокимининг Республика «Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ марказининг вилоят бўлимини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори қабул қилинди.

Вилоятда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилиқ маркази бўлимининг ташкил этилиши вилоят маънавий ҳаётида ясалган улкан ўзгаришлар, маънавий ва маърифий тадбирлар, ўлка аҳолисини, юрт тарихини ўрганиш,

миллий кадриятларни чуқурроқ англаш, кишиларни меҳр оқибатли, инсоф диёнатли қилиб тарбиялаш каби жараёнларга алоҳида ҳисса қўшди. Вилоят аҳлига маданий жиҳатдан хизмат кўрсатиш, уларнинг дам олишни мароқли ва сермазмун ўтказишда вилоят телевидениеси газеталари ва радиосининг ҳам ўзига хос хизмати катта. Вилоят ижтимоий-сиёсий ҳаётида радио эшиттириш тизими алоҳида ўрин тутиб, Сурхондарёда маҳаллий радио эшиттиришлари 1947 йилда ташкил этилган. Термизлик Қодир Ғуломов ушбу радионинг ташкилотчиси ва биринчи бошловчиси бўлган эди, вилоят радиосида ўзбек, рус ва тожик тилидаги эшиттиришлар эфирга чиқди.

Радио эшиттиришлар 1996 йилдан бошлаб «Қишлоқ ҳаёти», «Маънавият булоқлари», «Аср садоси», «Оламни асранг дўстлар», «Инсон ва қонун», «Дугоналар», «Ёшлик», «Ханда» каби янги рукндаги эшиттиришларни тайёрлаб, тингловчилар эътиборига ҳавола қилинди. Вилоят радиосини воҳа санъаткорларининг ва бадиий ҳаваскорлик жамоаларининг, мусиқа санъатининг оммалаштиришдаги ўрни алоҳидадир. Вилоят радиосининг фонотика хазинасида воҳа тарихига оид хужжатли адабий ва бадиий мусиқали ҳамда бошқа қимматли ёзувлар сақлаб келинмоқда. Вилоят радио комитетига Озод Авлиёкулов (1963-1980 йиллар), Абдулла Холмирозев (1989-1996 йиллар) каби жонкуяр журналистлар раҳбарлик қилдилар. Сурхондарё телерадио маркази 1990 йилнинг 16 октябрида иш бошлаб, вилоят аҳолиси ва қўшни Тожикистон Республикасининг жанубий туманлари ҳамда Афғонистон Ислон Республикасининг Балх вилояти аҳолиси хонадонларига Сурхондарё телеведениеси орқали ўз кўртувларларини тақдим этди. Сурхондарё вилоят телевидениеси билан биргаликда «Ишонч», «Кўзгу», «Адолат», Денов ва Шеробод шаҳарларида нодавлат, нотижорат телевидениелар ҳам фаолият бошлади.

Сурхондарё воҳасида ижтимоий-иқтисодий, маънавий ва сиёсий ҳаётни, унда акс этувчи воқеа ва ҳодисаларни халқимизга ўз вақтида етказиб беришда матбуот нашрларининг ҳам алоҳида аҳамиятга эгадир. Вилоятда «Жайхун» нашриёти, «Сурхон тонги», «Заря Сурхана», «Халқ йўли», «Эркин

сўз», «Садои Сурхон», «Жануб вақти», «Адолат тарозиси», «Маънавият гулшани», «Аёл ва замон», «Термиз Давлат Университети», ҳамда туман газеталари мамлакатимизда демократик жамиятни такомиллаштиришда, ижтимоий барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлган воқеа - ходисаларни тарғиб этмоқда. Сурхондарё вилоятида Маданият ишлари Вазирлиги тизимидаги 413 кутубхона, Маданият ишлари Вазирлиги тизимига кирмайдиган 869 та кутубхона аҳолига хизмат кўрсатмоқда. Вилоятдаги 15 та марказлашган кутубхоналар тизимлари бўлиб, 14 таси марказлашган кутубхоналар тизимлари ва 1 таси эса шаҳар марказлашган кутубхоналар тизими ҳисобланади. Ушбу марказлашган кутубхоналар тизимида 407 та кутубхона марказлаштирилган бўлиб, шулардан 20 таси болалар кутубхонаси, 11 таси махсус кўзи ожизлар кутубхонаси ҳисобланади. Шаҳарларда 41 та, қишлоқларда 372 та, Термиз шаҳри аҳолисига 3 та шаҳар кутубхоналари ва 3 та вилоят кутубхоналари хизмат кўрсатмоқда. 2005 йилнинг июл ойида Қизирик тумани марказий кутубхонасида «Кутубхона каталогларини таҳлил қилиш ва адабиётларни ҳисобдан чиқариш» мавзусида, Шўрчи тумани марказий кутубхонасида «Ахборот танлаб тарқатиш» мавзусида семинар машғулотлари ўтказилди.

Вилоятдаги адиб Собир Термизий номли кутубхона вилоятдаги 413 та кутубхонага услубий марказ ҳисобланиб, уларга услубий ва амалий ёрдамлар бериб келмоқда. 2005 йилда туман кутубхоналарига ёрдам тариқасида «Обод маҳалла-озод ватан таянчи» мавзусида элнинг энг суюкли адиби, шоир Мусо Тошмуҳаммад Ойбек таваллудининг 100 йиллигига бағишлаб «Инсон гўзаллигини ўлчовчи шоир», «Ғафур Ғулом 102 ёшда», Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг 13 йиллигига атаб «Борлиғимиз сенга бахшида Ватан» мавзуларида услубий қўлланмалар тузилиб, китоб тариқасида тарқатилди.

БОЙСУН ФОЛЬКЛОР ЭТНОГРАФИЯ ХАЛҚ ДАСТАСИ ТАРИХИ

*Бирор касбу хунар орқасидан
ризку насибага эга бўлиб
яшаётган одам, шу касбини
ўзгартирмасун.*

Ҳадис

Бойсун туманида қадимий кўшиқлар, рақслар ва урф-одатлар жуда яхши сақланиб қолган бўлиб, буни маҳаллий аҳолининг турмуш тарзи ва унинг онгидаги бадиий кўриниши дейиш мумкин.

Бойсун районидаги тоғлик қишлоқларда қадимги табиат фасллари билан боғлиқ бўлган «Меҳржон», «Наврўз» каби байрамлар тантана билан ўтказиб келинган. Барча диний эътиқодларнинг ўрнини ягона Ислом дини эгаллагандан кейин ҳам бу қадимий байрамлар ва удумларга исломий Рух берилиб, байрам қилиш давом этган. Бойсун худудида яшовчи аҳолининг энг истеъдодли намоёндалари ушбу байрам ва маросимларда халқимиз ардоқлаб келган санъат учкунлари, қадимий рақслар, қадимий маросим кўшиқлар, қадимий маросимларни ижро этганлар.

Совет ҳокимияти даврида ансамблнинг дастурларида «Миллатчилик ва эскилик сарқитлари бор» деб, катта минбардан қоралагани сабабли ансамбл қарийб 10 йиллар давомида ўз фаолиятини сақлаб қолди. Лекин бойсунлик санъаткорлар ўз фаолиятларига содиқ қолиб, чидам билан қадимий санъатларини йўқолиб кетишига йўл қўймасдан, ижодкорликни давом эттирдилар.

1985-йилда «Совет Ўзбекистонни» газетасида Машхур «Шалола» қаёққа йўқолди?» деган мақола чоп этилди. Бу мақола ансамблнинг келажаги учун жуда катта аҳамиятга эга бўлди. Сурхондарё вилояти ва Бойсун тумани раҳбарияти ансамблни тиклаш ишларини қўллаб қувватладилар. Айниқса, Бойсун фирқа кўмитасининг 1-котиби бўлиб ишлаган Алламурод Соатмуродов «Шалола» ансамблини тиклаш ишларига бош-қош бўлди. Ҳамжихатлик билан қилинган ишлар ўз самарасини берди. Ижодий гуруҳ тузилиб, ансамблнинг фольклор ва этнографияга оид программалари қайта тикланди. Ижодий гуруҳга маҳаллий санъаткор Холиқ Хурсандов раҳбарлик қилди. Ижодий гуруҳ Бойсун тумани худудидаги қишлоқларнинг қарияларидан қадимий маросимлар, кўшиқ ва рақслар, халқ оғзаки ижоди намуналарини йиғдилар.

Тошкент Давлат Маданият Институтининг домлалари Саодат Йўлдошева, Баходир Саримсоқовлар бевосита ёрдам ва иштироки билан ижодий гуруҳнинг тўплаган материаллари илмий ўрганилиб, шу материаллар асосида ансамбл учун дастурлар тайёрланди. Ижодий гуруҳ аъзолари ва олимлар Саодат Йўлдошева, Баходир Саримсоқовларнинг таклифи билан Янги ансамбл ташкил этилиб, унга «Бойсун» фольклор этнография дастаси деган ном берилди. Ансамбл аъзолари ўз олдиларига Ўзбек халқининг йўқолиб бораётган қадимий маданий мероси, қадимий рақслар, қадимий кўшиқлар, қадимий урф-одатлар йиғиб, ўрганиб, қайта саҳнага олиб

чиқишдек мураккаб мақсадни кўйдилар. 1987-йилнинг август ойида даста жамоаси Тошкентда бўлиб ўтган «Хужум» ҳаракатининг 60 йиллигига бағишланган тантанага қатнашади. 1987-йилнинг сентябрида ансамбл Москвада бўлиб ўтган «Ўзбекистон Республикаси кунлари»га таклиф қилинди ва Бутуниттифоқ халқ хўжалиги ютуқлари вставкаси майдонида ўз санъатини намойиш қилиб, вставка дипломи ва кўкрак нишони билан тақдирланди. Шундан бошлаб «Бойсун» дастасининг ижодий парвози бошланди. 1987-йилнинг апрел ойида Бутуниттифоқ халқ ижодиёти фестивали кўрик-танловиинг республика босқичи Тошкент шаҳрида бўлиб ўтди. Бу кўрик танловга «Бойсун» дастаси ўзининг «Дехқоннинг бир йили» номли 30 минутлик дастури билан қатнашди. Ушбу фестивалда Республика миқёсида сахнада биринчи марта Ўзбек халқининг қадимий маросими кўшиқлари «Суст-хотин», «Наврўз», «Хўп майда», «Чорлов», «Лола-сайли», «Якку-як», «Уфу-жақала», «Келгин ёр» каби кўшиқларни ва рақсларни намойиш этдилар. «Бойсун» дастасининг дастури томошабинларга ҳам, хакамлар хайъатига ҳам улкан таъсурот қолдирди. Хакамлар хайъати «Бойсун» дастасининг ижодини юқори баҳолаб, уни «Олий ўрин» га лойиқ деб топди.

1987-йил «Бойсун» дастаси учун жуда омадли йил бўлиб, Май-июн ойларида Ўзбекистон телевидениеси режиссори Эдуард Давидов билан ҳамкорликда Бойсун тумани «Бойсун» дастаси дастури асосида «Бойсунда қор эриганда» номли фильм-концерт суратга олинди. 1987 йил июл-август ойларида «Ўзбеккинохроника» студияси режиссори Темурмалик Юнусов бошчилигидаги ижодий гуруҳ билан ҳамкорликда Бойсун дастасининг дастури асосида «Унутилган оҳанглар» номли фильм суратга олинди. 1987 йил сентябр ойида «Бойсун» фольклор этнография халқ дастаси Афғонистон республикасида ижодий сафарда бўлди. Даста ўз дастурларини қаерда намойиш этмасин, томошабинларнинг олқиши ва тахсинига сазовор бўлди. «Бойсун» дастаси кўшни республикалар ва хорижда ном чиқарди. Даста қошидаги ижодий гуруҳ фаолияти яхшиланиб борди. Даста Янги дастурлар яратди. Дастанинг ижоди ҳақида кўплаб фильмлар, фильм- концертлар яратилди.

Режиссор Умид Ортиқов ва Темурмалик Юнусовлар билан ҳамкорликда «Шарқ бозори», «Қадимий ўйинлар» кўпкари фильмлари суратга олиниб, намойиш этилди. 1987-йилнинг ўзида Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги «Бойсун» дастасига «Халқ ансамбли» унвонини берди.

1988-йил сентябр ойида Москва шаҳрида «Олтин хўроз» халқаро фольклор фестивали бўлиб ўтди. «Бойсун» дастаси бу фестивалга юксак даражада қатнашиб, фестивалнинг 1-даражали дипломи билан тақдирланиб, фестивал ғолиби сифатида Англия қироллигининг Биллингэм шаҳрида ўтадиган халқаро мусиқа фестивалига қатнашиш ҳуқуқини қўлга киритди. «Бойсун» дастасининг шуҳрати янада ортди. 1989-йил феврал ойида «Бойсун» дастаси жамоаси Ўзбекистон агитпоезд билан Тожикистон Республикасининг зилзиладан талофат кўрган «Шарора» ва «Оқули боло»

қишлоқларида бўлди, ҳамда Сирдарё вилоятининг кўпгина район ва хўжаликларида бўлиб, аҳолига ўз санъатини намойиш қилиб, олқиш олди. 1989-йил май ойида республика фольклор фестивалига қатнашиб яна «лауреат» унвонига созавор бўлди. 1989-йил Тошкент шаҳрида Халқлар дўстлиги саройида Арманистонда зилзиладан талофат кўрган аҳолига ёрдам бериш мақсадида «Хайрия» концертига қатнашди. «Бойсун» дастаси 1989-йилда Қозоғистон Республикасининг Алма-Ата шаҳрида ўтган «Олтин олма» халқаро фестивалига иштирок этиб, юксак соврин билан қайтди. Кейинчалик бу фестивал «Осиё овози» деб номланади ва ҳамюртимиз Равшан Намозов Бойсун кўшиқларини ижро этиб, бу фестивалнинг лауреатлигига созавор бўлган эди. Шу йилнинг ўрталарида «Бойсун» дастаси Тожикистон республикасининг Марказий телевидениеси орқали ўзининг «Ширу-шакар» деб номланган дастурини намойиш этди. Бундан ташқари Тожикистон Республикасининг Регар шаҳрида ўтган «39-параллел» номли халқаро фестивалда муваффақиятли қатнашди. 1990-йил Ўзбекистон телевидениеси «Наврўз» тематикасига бағишланган теле-марафонга муваффақиятли иштирок этди. «Бойсун» дастасининг энг муваффақиятли ижодий сафарларидан бири 1990-йил август-сентябр ойларидаги Буюк Британия бўйлаб ўтган сафари бўлди. Бу сафарда «Бойсун» дастаси Англиянинг 11 та шаҳрида бўлиб, «Биллингэм халқаро фольклор фестивали», «Милтон Кейнс халқаро мусиқа фестивали» каби Буюк Британиянинг олти нуфузли фестивалларига қатнашиб, Ватанимизга фестивал ташкилотчиларининг 6 та раҳматномасини олиб қайтди.

1991- йилда Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг эълон қилиниши «Бойсун» дастасининг янада ўсишига сабаб бўлди. Мустақиллик шарофати билан Ўзбек халқининг миллий кадрятлари тикланди. «Бойсун» дастасининг ижодий фаолияти Республикамиз кадрятларига айланди. Дастанинг умуммиллий кадри ошди. Миллий байрамимиз «Наврўз» нинг тикланиши, миллий маросимларимизни миллий мафкурамизнинг ажралмас қисмига айланиши ҳам даста ижодига ижобий таъсир кўрсатиб, дастанинг янгидан ижодий юксалиши бошланди. «Бойсун» дастаси Ватанимиз пойтахти Тошкент шаҳрида ўтадиган «Наврўз» ва «Мустақиллик куни» тантаналарининг доимий иштирокчисига айланди. 1993-йилда Республика ҳокимиятининг ташаббуси билан «Бойсун» дастаси Туркия давлатининг (қадимий Эфес) Селчик курорт шаҳрида ўтадиган халқаро фестивалга қатнашиш шарафига муяссар бўлди. Бойсун дастасининг тинимсиз ижоди меҳнати Ватанимиз мустақиллиги даврида юксак кадр топди. Ўзбекистон Республикасининг халқаро обрўи ортган сари хориж мамлакатларининг юртимиз маданияти ва санъатига нисбатан ҳурмат-эътибори кучайди. Даста иштирокчилари бу орада Францияга сафарда бўлиб, ўзбек қадимий санъатини намойиш қилди. 1999-йил апрел ойида халқаро ЮНЕСКО ташкилоти Бойсун туман худудини «Жаҳон халқ ижодиёти дурдонаси» деб эълон қилди. Бу юксак унвоннинг берилишида «Бойсун» фольклор этнография дастасининг хизмати беқиёс бўлди. ЮНЕСКО нинг ташаббуси билан Бойсун туманида «Бойсун баҳори» деб номланган фестивал ташкил

этилиб, 2002-2005 йилларда фестиваллар жуда мувафакқиятли ўтказилди. Бойсун худудини тарихи, маданияти, халқ амалий санъати, муסיқа санъати ҳақида илмий текширишлар натижаси бўлган китоблар чоп этилди. Бу фестивалда «Бойсун» дастаси марказий ўринда турди.

«Бойсун» фольклор- этнография халқ дастасининг ютуқлари нимада? Эътибор бериб ўрганилса, «Бойсун» дастаси қадимий маданиятимизнинг дурдоналарини авайлаб асраб келган халқимизнинг юрагининг туридаги орзу умидини ўзида мужассам қилганини кўрамиз. Дастанинг ижодий фаолиятидаги энг муҳим ҳолат, унинг йўқолиб кетиши мумкин бўлган қадимий санъатимизни қайта тиклаб, яна халқимиз инъом этди. «Бойсун» ансамбли ўзининг фаолияти давомида халқимизнинг бой меросига катта ҳурмат билан қарашини кўрсатди. Бу ансамбл Республикамиздаги бошқа ансамбллардан репертуари бойлиги, ижро услубининг мукамаллиги, программаларининг илмийлиги, ижрочиларнинг баланд маҳорати билан ажралиб туради. «Бойсун» халқ дастаси ҳақида республика ва иттифок матбуотида кўплаб мақолалар эълон қилинган. Ҳозир ансамблнинг репертуарида ўтмиш меросимизни талқин қилувчи «Хўп майда», «Наврўз», «Суст хотин», «Лола сайли», «Гап-гаштак», «Гам гаштак», «Бойсун мавриғи», «Турна келди», «Шохмой», «Якку-як», «Уфу» «Бойсунча ёр-ёр» каби ўзига хос программалар бор.

Ансамблнинг энг кекса қатнашчиси Ашуров Хайрулло 75 ёшда бўлса, энг кичик қатнашувчиси Юлдуз Хурсандова 8 ёшда. Бу турли ёшдаги ва турли касбдаги одамларни ўзбек халқининг қадимий маданиятига нисбатан бўлган жонкуярлик, фидойилик ва ҳурмат бирлаштирган. Ансамбл қатнашувчилари одоби, санъатига нисбатан бўлган эътиқоди билан кўзга ташланиб туради. Дастанинг ижросидаги ҳар бир кўшиқ, ҳар бир маросим, ҳар бир рақс илмий асосланган. Бунда олима Саодат Йўлдошева, олим Баходир Саримсоқовлар ва уларнинг шогирдларини беқиёс хизматлари бор. Дастанинг олимлар билан қилган ҳамкорлиги унинг юксак натижаларга эришишига омил бўлди. «Бойсун» дастасининг ижодий фаолияти узлуксиз давом этмоқда. Даста аъзоларининг ҳар бири ёш истеъдодлардан ўринбосарлар тайёрлашга ҳаракат қилади. Ижоднинг давомийлигини таъминлаш учун Бойсун Маданият уйида «Қуралай» болалар фольклор-этнография дастаси тузилган ва бу дастага Тошкент Давлат Маданият Институтини тугаллаган Саттор Қурбонов баддий раҳбар этиб тайинланган эди. «Қуралай» дастаси ҳам тезда ўз ўрнини топиб, болалар дастасининг ижоди Маданият вазирлиги томонидан тақдирланиб, дастага «Қуралай» болалар фольклор-этнография намунали ансамбли» унвони берилди. Ҳозир «Қуралай» болалар дастаси «Бойсун» дастаси билан бир қаторда ижодий фаолият кўрсатмоқда. Ўзбек халқининг қадим-қадим ақидаларини жамлаган халқ ижодиёти сўнмас хазина. Бу хазинанинг бир қисминигина «Бойсун» дастаси қайта жонлантириб, Ўзбек халқига тортиқ қилди. Хали ўрганилиши лозим бўлган мавзулар кўп. Ўзбек халқининг ижодиёти соҳаси хали кўплаб истеъдодли тадқиқотчиларни кутаяпти. «Бойсун» фольклор этнография халқ дастасининг ижодий фаолияти ҳеч қачон ўз кадрини йўқотмайди. Чунки бу

даста Ўзбек халкининг ўлмас ижодиёти ва санъатининг дурдоналарини ўзида мужассам қилган.

Абрайкулов Жума - (1939-2006) Бойсун районидаги Пулҳоким қишлоғида туғилган. Олий маълумотли ўқитувчи. Чанқовуз чалиш осон эмас. Бунинг учун ижрочи жуда катта рухий ва жисмоний куч сарфлайди. Одамларни ўзига жалб этувчи сирли ва кўз илғамас чанқовуз оханглари ичдан чиқариш учун кишига табиат ато этган қувват зарурдир. Агар чолғучи қалб оташида қайнаган меҳрини чанқовузга беролмаса, бутун вужуди бир нуқтага жамланмаса, куйнинг киши туйғусини қитиқловчи, дилини тортувчи орзиқтирувчи илохий сеҳри йўқолди. Чанқовуз ясамалик ва бефарқликни, юзакилик ва лоқайдликни ёқтирмайди. Жума Абрайкулов элга хизмат қилишдек бурчини сидқидилдан ўтаган, халқ санъатига фидоийлик, касбига садоқат намуналарини кўрсатган, солих фарзандлари тарбиялаган. Ўзидан яхши ном қолдирган инсондир.

Ж.Абрайкулов 2002-2005 йилларда бўлиб ўтган «Бойсун бахори» халқаро фольклор фестивалда иштирок этиб ўз санъатини намойиш этди. ЮНЕСКО нинг фахрий ёрлиғи билан тақдирланди. Ўзбекистон давлат илмий-оммабоп ва хужжатли фильмлар киностудияси ижодкорлари 2004 йил кузида «Чанқовуз» чи фильмини суратга олишди. Қалби сиймосида шундоқ акс этган ижодкорни турли ракурслардан кузатишлар, чанқовузнинг минг хил созу нағмаларига йўғрилган Бойсун ва Кумқўрғон манзаралари, халқ хунармандчилиги, урф-удумлари ва турмуш лавҳалари Ўзбекистон тарихининг ёрқин бир бўлағи бўлиб кино тасмаларига мухрланди.

Чориев Чоршанбе - 1952 йилда Бойсун районидаги Газа қишлоғида туғилган. 2006 йилда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист. Тошкент театри ва рассомчилик санъати институтини 1978 йилда битирди. 1978 йил август ойида Сурхондарё вилоят М.Уйғур номидаги мусиқали драма театрида актёр, олий тоифали санъаткор лавозимида сермахсул ижод қилди.

У ўзининг ўттиз йилдан ошиқ ижоди давомида бир қатор ранг баранг образларини ўз маромида етказиб келди. Жумладан: Х.Расул асари «Қишлоқда келган куёв» да - йигит, Р.Муҳаммаджонов асари «Давлатболалари»да –Ботир, Ч.Айтматов асари «Момо ер» да Қосим, К.Абдуабиев асари «Амир Темур ва Йилдирим Боязид»да Шайх Нуриддин, Н.Парда асари «Адиб Собир» да-Отасиз, У.Азим асари «Бир қадам йўл»да –Жўра Раис, Х.Хурсандов асари «Ўлдинг азиз бўлдинг»да –Маҳалла раиси, Уйғун ва Иззат Султон асари «Алишер Навоий» да –Нажмиддин, И. Отакулов асари. «Қамашган кўзлар» да –Баҳром, К.Яшин асари. «Гулсара» да-Қодиржон, У.Хожибеков асари «Аршин мол олон» да-Аскар, М.Хайруллаев асари «Аллам сеники» да-Кўтос, Ш.Пардаев асари «Осмонсиз уй» да-ўғил, Ҳамза асари «Жононга бордим бир кеча»да –Бошловчи, М. Бобоев асари «Ўчмасин чироқ»да –Раж, Ж.Худойбердиев асари «Байрамдаги жиноят» да-Қодир, Х.Хурсандов асари «Кампир топайми дадажон»да –Жума бобо, Салом, У.Азим асари «Алпомишнинг қайтиши»да Ултонтоз, М.Бобоев асари «Ўлим халқаси»да –Бек, Х.Хурсандов асарлари «Судхурнинг Пари қизи» да-Салим, «Муҳаббатим қисматим менинг»да-Мўмин, Қилич Ботир - Шер,

Ш.Рахматуллаев асари «Шох ва шоир»да-Сайд Барака, М.Хазратқулов асари «Интизор»да чол каби бир қатор образлар яратди ва халқ олқишига сазовор бўлди.

Ч.Чориев нафақат актёр, балки эл севган хонанда ҳамдир. Ўзбек халқ кўшиқларини маромига етказиб ижро этади. Ёшлар мураббийси. Ўнлаб шогирдлар етиштирди. 1994 йил вилоят касаба уюшмалари томонидан таъсис этилган «Адиб Собир Термизий» мукофоти сохиби бўлди.

Орипов Ҳамид -1956 йилда Бойсун районидаги «Шўрсой» қишлоғида туғилган. 1999 йилда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист. Тошкент театри ва рассомлик институтини 1977 йилда битирди. 1977 йил август ойида М.Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят мусиқали драма театрида драма актёри (олий тоифали) лавозимида сермахсул ижод қилди. У ижоди давомида бир қатор образларни ўз маромига етказиб ижро этди. Шу жумладан: И.Султон ва Уйғур асари «Алишер Навои» да- Навоий, Н.Парда «Собир Термизий» да-Термизий, У.Азим «Алпомишнинг қайтиши» да Алпомиш, К.Абдунабиев «Амир Темур ва Йилдирим Боязид» да-Султон, М.Бобоев «Мухаббатим қисматим менинг» да ўғил, Х.Хурсандов «Кампир топайми дадажон» да – Ашур, Ш.Рахматуллаев асари «Шох ва шоир ривояти» да- Шоир, Х.Хурсандов асари «Погон таққан одамлар» да-Тўраев, Х.Хурсандов асари «Қайсар чолнинг қилиғи» да-Султон, ва бошқа ўнлаб образларни яратди. Ёшлар мураббийси. Ўнлаб шогирдлар етиштирди. Ҳамид Орипов 2005 йилдан театр директори.

Қосимова Сайёрахон -1965 йилда Бойсун районидаги «Боғиболо» қишлоғида туғилган. 2002 йил Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист. 1990 йил Буюк Британия, 2006 йил Франция, 1987 йил Россия гостролларида бўлган.

«Олтин олма» (Олмат ота, 1990), «Мархабо талантлар» (1979), 2002-2005 йилларда Б.М.Т нинг ЮНЕСКО халқаро ташкилоти ташаббуси билан ўтказилган «Бойсун» фольклор этнографик» фестивали совриндори. 2002 йилдан «Шалола» рақс-ансамблининг мусиқа раҳбари бўлиб ишламоқда.

Отаси Рахим Қосимов най чалган. Бибиси Муҳаррам Ўзбекистон халқ артисти Тамарахонимни лапар, куй-кўшиқларини хаваскор бўлган. Оилавий муҳит таъсирида Халима Носирова, Муножот Йўлчиева, Замира Суёнова айтган ашулаларга қизиққан ўқувчилик давридаёқ Ўзбекистонда Хизмат кўрсатган артист Санобар Рахмонова томонидан айtilган кўшиқларни ёдлаб мактаб хаваскорлик тугарагига қатнашган. Абдуфаттох Жамолов (мархум), Зикир Умаров (мархум), Камол Абдулхаев, Холиқ Хурсандовларни ўзининг устози деб билади. «Муножот», «Дугоҳ», «Қашқарча Ушшоқ» каби классик кўшиқларни ўз маромига етказиб куйлайди. «Ошпаз холла», «Дадажон», «Ҳолинчак», «Тун», «Вох-воҳ турам», «Тўлдирма», «Суймали», «Ёрғучоқ», «Чеча» каби фольклор –этнографик йўналишидаги халқ кўшиқларини мохирлик билан ижро этади.

Қозиева Сайёра - 1958 йилда Бойсун районидаги «Тузбозор» қишлоғида туғилган. 1994 йил Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист.

Сайпиев Жумма -1957 йилда «Чорчинор» маҳалласида туғилган. Оилада 6-фарзанд бўлиб туғилган. Отаси Бўри Сайпиев (мархум) дутор ва танбур чалган. Бойсунлик Мулло Жума Хофиз отасига устозлик қилган. Жума Сайпиевни санъатга кириб келишида, отаси Бўри Сайпиев ва амакиси Ашуртозикул Ниёзовлар тўртки бўлган. Ўқувчилик йилларидаёқ дутор, рубоб ва дойра чалишни ўрганган. Унинг илк «Космонаватлар» кўшиғини мактабда ижро этган ва мактаб хаваскорлар тугарагига қатнашган. Англия (1988), Афғонистон (1987), Туркия(1991), Франция (2003), Россия(1988) йилларда гостролларида бўлган. Абдулла Қодирий номидаги маданият институтини (1995) оммавий байрам режиссиёраси бўйича тамомлаган. Ўзбек ва тожик халқларининг Бухоро Шашмақоми бўйича «Насруллохий» классик мақоми ашуласини ижро этиб, фестивал лауреати бўлди. «Феруз» (Огахий), «Эйсабо», «Назора қил» (Навоий) ғазаллари билан айтиладиган кўшиқларни маромига этказиб куйлади. Шунингдек фольклор-этнографик халқ ижодиёти йўналиши бўйича «Майда», «Хай-ёр-ёр», «Тулбобо» ва бошқа ашулаларни ижро этган.

«Келгай-му келмагайсан», «Сим-сим», «Айладинг» ашулаларга ўзи ёзиб, куй басталаб ижро этди. Халқ оғзаки ижоди ва мақом йўналиши бўйича 100 га яқин ашулалар ижро этди. Ўғли Собиржон Сайпиев ота йўналишидаги хонанда, қизи Гулирухсор Сайфиева Тошкент театр ва рассомчилик институти талабаси (мақом йўналиши бўйича). Жума Сайфиев-«Шалола» рақс ансамбли «Бойсун»-фольклор этнографик ансамбли ва 1978 йил «Қуралай» ёшлар рақс ансамблининг баддий раҳбари бўлиб ишлаган.

Туропов Умиджон – 1957 йилда Бойсун районидаги «Оқтупроқ» қишлоғида туғилган. Тошкент Давлат маданият институтини 1990 йилда битирди. Буюк Британия (1991), Афғонистон (1991), Туркия (1994), Франция (1998) мамлакатларида ижодий сафарда бўлди.

Москвада ўтказилган Ўзбекистон маданияти куйлари (1980), «Ўзбекистон Ватаним», «Алпомиш достонининг 1000 йиллиги», «Термиз шахрининг 2500 йиллиги», «Шарқ тароналари», «Биз-Сурхондарё» дамиз, кўрик танлов конкурсларининг ғолиби, Фарғона водийсида ўтказилган Ўзбекистон халқ артистлари Маъмуржон Узоқов ва Жўраҳон Султонов юбилейи телевизион фестивали, Хоразмда бўлиб ўтган «Мақом ижрочилари» телевизион фестивали яққалон ижрочи ва мақомчилар фестивали ғолибидир.

«Бойсунда қор эриганда», «Шарқ бозори», «Унитилган кўшиқ», «Арча тандир олови», «Бойсуннинг бир куни» фильмларида ўз кўшиқлари билан суратга қўшган. 2002-2005 йилларда бўлиб ўтган «Бойсун бахори» халқаро очик турдаги фольклор фестивали мадхияси муаллифи ва ижирочисидир. Халқаро ЮНЕСКО ташкилотининг фестивал совриндори. У туман маданият марказий уйи «Шалола» ашула ва рақс ансамблида дастлаб мусиқа раҳбари ва баддий раҳбари бўлди. Хушовоз хонанда, халқимиз севиб ардоқлаб келади, унинг ижросида юздан ортиқ ашула, лапар, мақом йўналишидаги ашулалар ижро этган.

Хурсандов Холик - 1945 йилда Бойсун районидаги «Катаригузар» маҳалласида туғилган. Низомий номидаги Тошкент Педагогика

институтини 1977 йилда битирди. 1990 йил Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. Кўплаб халқаро ва республика фестивал ва танловларни иштирокчиси ва ғолиби. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаевни ўз устози деб билади. Болалигидан ёзувчи бўлишни орзу қилган. Илк хикояси «Гулистон» журналида босилган(1969). Республика «Ёшлик» журналида «Чопон кийган аёл» тарихий романи босиб чиқарилган(1980). Кейинги йилларда матбуотда «Ўлганлар ёлғон гапирмайдилар», «Қиёматдан бир кун олдин», «Мухаббат кўр туғилади» қиссалари чоп этилган.

1998 йилда Ўзбекистон Республикаси театрларида биринчи илк драматик асари «Кампир танлайми дадажон» асари (Фарғона вилоят театри, Катта кўрғон шаҳар театри, Сурхондарё вилояти театрларида), «Мухаббатим қисматим менинг», «Ўлдинг-азиз бўлдинг», «Хотинимнинг уч шайдоси», «Топталган туйғу», «Судхўрнинг пари қизи» асарлари Сирдарё Жиззах, Қашқадарё, Самарқанд, Сирдарё вилоят мусикали драма театрларида, «Хотинимнинг уч шайдоси», «Топталган туйғу» асарлари Мукумий номидаги республика мусикали драма театрида, режиссор М.Умаров ҳамкорлигида «Аёлгу» асари Ўзбекистон академик театрида сахналаштирилиб кўйилган.

Ижодкор Холик Хурсандов 1985 йилдан бошлаб, Ўзбек халқининг (Бойсун-Сурхон йўналиши) ўлмас ижодиёти ва санъатининг дурдоналарини ўзида мужассам этган тоғли худуд халқ оғзаки ижодиёти, қадимий удумлар, рақслар, кўшиқлар ва маросимларни йиғиш ва сахнага олиб чиқиш ҳамда тарғибот билан шуғулланган. «Бойсун фольклор этнография халқ дастаси» ни ташкил этди ва 1986 йил унинг баддий раҳбари бўлди.

СУРХОН БАХШИЧИЛИК МАКТАБИ.

Бойсун-Шеробод бахшичилик мактабига Сурхондарё вилоятидаги: Шеробод, Бойсун, Жарқўрғон ва Денов туманлари, Қашқадарё вилоятидаги Гузар, Дехқонобод туманлари, Туркменистонни Чоршанги тумани, Тожикистонни Қабодион ва Шартуз туманларида яшаб ижод этган бахшилар асосан Сурхон бахшичилик мактаби ижодий махсулидир. Булар Бахши Шерназар Бердиназар халқда Шерка бахши (1855-1915) номи билан танилган, у ўз навбатида Қосимкўр бахши (XIX асрнинг 2 ярмида яшаб ўтган) дан таълим олган бўлса, у ўз навбатида Бобо бахши шоирнинг шогирди ҳисобланади. Бобо бахши XIX сарнинг биринчи ярмида яшаб, ижод этган. Шерназар бахшини шогирдлари: Мардонакул Авлиёкул ўғли, Ахмад юзбоши, Саодат юзбоши, Чори юзбоши, Нормурод Шерназар ўғли, Жўра Эшмирзо ўғли, Худойкул Лақай, Эсон Шомурод ўғли ва бошқалар. Алим юзбошини шогирди Холиёр Абдуназар Карим ўғли 1897 йилда Паданг қишлоғида туғилган. 1929 йилда Фольклоршунос олим Ходи Зариф Бойсунда бўлиб, Абдуназар бахшидан «Амир Қочди» достонини ва бир қанча термаларни ёзиб олган. Бойсун-Шеробод бахшичилик мактабини асосчиларидан бири Умар шоир Сафар ўғли қарийб 20 та достон ва юзлаб термаларни ёддан айтган. Ҳозирги Шеробод-Бойсун бахшичилик мактаби

бахшилари Шерка бахши, Холёр бахши, Умур базшиларнинг давомчиларидир. Ҳозирги бахшичиликда Мунчок қишлоғидан, Ўзбекистон халқ бахшиси Шоберди Бахши Болтаев Хомкон қишлоғидан Абдуназар Поёновлар шулар жумласидандир. Уларнинг шогирдлари-Шодмон Эгамберди, Урал Рахимов, Йўлдош Сувонов, Бахтигул Бобоева ва бошқалар. Бахшичилик нафақат Бойсун туман марказида, балки чекка қишлоғларида Мунчок, Тўда, Тангимуш, Даштиғозда ҳам бахшичилар етишиб чиқмоқда.

Шоберди Бахши Болта ўғли. (Болтаев Шоберди) - Бойсун районидаги «Мунчок» қишлоғида 1944 йилда туғилган. Термиз Давлат Педагогика институтини 1972 йилда битирди. Мунчок қишлоғидаги мактабда ўқитувчи бўлиб ишлади. Шобердининг бахшичиликка фаолияти айрича жихатларга эга. Унинг ижодига таалуқли терма ва дostonларнинг мавзуи ва мазмуни фалсафий мушоҳидаларга бой ҳолда долзарб муаммоларни қамраб олиш билан ўта муҳимдур. Унинг ижод бисотида тегишли «Алпомиш», «Олтинқовок», «Қунтуғмиш», «Малла савдогар», «Сулувхон», «Санамгавҳар», «Ойпари», «Оллоназар олгинбек» дostonларни эл севиб тинглайди ва бу дostonларни бахши мароқ билан куйлайди. Бахшининг «Мехмондур», «Тилар», «Нима ёмон», «Қунларим», «Думбира», «Ойпари» ва бошқа талай термалари аллақачон эл олқишига сазовор бўлган асарлари қаторига киради.

2000 йил «Ўзбекистон халқ бахшиси» юксак унвон соҳиби бўлди. Хассос ижодкор Хидир шоир 2009 йил «Ўзбекнинг ўз алпи бор» дostonини айнан Шоберди бахшига бағишланган. Шоберди терма айтадимиз, дoston куйлайдимиз ҳаммасини юракдан куйлайди ҳам сел бўлиб куйлайди ва барчани ўзига махлиё этиб дўмбирасини сайратади.

Абдуназар Поёнов Хомкон қишлоғида туғилган. «Олтин қовок», «Малла савдогар», «Алланазар Олчинбек», «Хомкон», «Алпомиш», «Келиной», «Қунтуғмиш», «Гўрўғлининг туғилиши», «Турсун мерган», «Даврқул полвон» каби дostonларни куйлайди. У ўзи яратган «Алпомиш дostonига» кирувчи «Турсун мерган» ва «Даврқул полвон» дostonлари 2000 ва 2003 йилларда нашр этилди. Шеробод-Бойсун бахшичиликда «Алпомиш», «Ёдгор», «Хурсина», «Қунтуғмиш», «Ёзи билан Зебо», «Келиной ва Гўрўғли» дostonига кирувчи «Нурали» дostonларини куйлаб келмоқда. Инсоният янги даврга қадам куйди. Янги асрда дунёнинг кўплаб халқлари ўз миллий кадрятлари, урф-одатлари ва маънавий-маданий маросимларига тобора қизиқиш билан қарамоқда. Зеро инсонни англаш учун у мансуб бўлган халқнинг урф-одат ва анъаналарини баддий тафаккур намунаси ҳисобланган халқ оғзаки ижодини ўрганиш лозим. Ўтмишни ўрганмай туриб ёруғ келажак яратиш бағоят мушкул. Сирасини айтганда халқ оғзаки ижодини ўрганиш-халқнинг турмуш тарзи, урф-одати, анъаналари, тарихи бугунги ва келажаги, уй-кечирмалари ҳамда руҳиятни ўрганиш демакдир. Бундай ижод сахнасини англаш эса бахшичилик санъати сирларини ўрганишдан бошланади. Бахшичилик неча-неча асрлар давомида авлоддан авлодга ўтиб келаётган фаройиб санъатдир. Хар бир бахши хотирасида ўтмиш анъаналарини сақлаб,

уни авлодларга етказган ва бу эпик анъана ҳар гал ижро жараёнида янада бойиб, янгилашиб борган.

Шарофиддин Али Яздийнинг ёзишича, Амир Темури (1370-1405) ҳукумронлиги йилларида Давлатшоҳ баҳши деган киши бўлган. «Акбарномада» эса Мирбаҳши деган бош баҳшини номи тилга олиб ўтилган.

«Қутатғу билиг», «Хибат ул-хақойиқ», «Мероснома» каби абадий меросимизнинг нодир намуналари ҳам «Баҳши» деб аталувчи котиблар томонида кўчирилган. Баҳшиликнинг эътиборга молик яна бир хусусияти устоз-шоғирдлик анъанасидир.

Баҳшилик узоқ тарихга эга. Бу анъана ўз-ўзидан пайдо бўлмаган. Бойсунда- баҳшичилик санъати ҳам узоқ тарихга эга. Бу юрт баҳшилари юрти десак муболаға бўлмайди.

Бойсунлик Улаш Баҳши Ғози ўғли (1892-1969) юксак маҳоратли баҳши бўлган. Қорабўйин уруғидан чиққан Работ қишлоқлик Мулло Эрмамат баҳши Бадалов халқ оғзаки ижодига қизиқди, дўмбира чертишни падари бузруквори Бадал бободан, кейинроқ қайнотаси Мерган овчидан ўрганди. Ўспиринлик йилларидаёқ дўмбира жўрлигида термалар айтиш, халқ дostonларидан парчалар ўрганишга интилди. Унинг араб тилидаги саводхонлиги, мактаб йилларида эса лотин графикасини яхши ўрганиш, мунтазам машқ ва устозлар мадади баҳшичилик санъатининг нозик сирларини эгаллаш йўлидаги орзусини рўйобга чиқишига имкон берган. Таланти юксала бориб, 1950-1956-йилларда юқори чўққисига кўтарилган, номи район аҳолиси орасида Мулло Эрмамат баҳши сифатида танилган.

Эрмамат баҳши ижоди давомида йигирмадан ортиқ халқ дostonлари, жумладан «Алпомиш», «Авазхон», «Даллижон», «Кунтуғмиш», «Мисқол пари», «Бологардон», «Базурғон», «Кундуз ва Юлдуз» каби дostonларни ўзига хос услубда маҳорат билан куйлаган. Мулло Эрмамат баҳши Бойсун районидаги Ёмчи, Питов, Кофрун, Бандихон, Тўда, Газа, Тоба қишлоқларида ўз санъатини намойиш этган. 1938-йилда Газалик Худойқул Турдиалиев томонидан мулло Эрмамат баҳшини термалари ёзиб олинган. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг фольклоршунослар Музаяна Алавия, Ходи Зариф туманимизга ташриф буюриб, Мулло Эрмамат баҳши билан учрашиб, ундан айрим терма дostonларини ёзиб олган.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР

Сурхон воҳасида моддий маданият тарихининг ривожиди, хўжалик тараққиёти, моддий маданият ва маданий муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари тарихий жараён билан бевосита боғлиқ ҳолатда ўрганиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири саналди. Баркамол ёш авлодга Сурхон воҳаси жаҳон цивилизацияси тарихи ривожидида муносиб ҳисса қўшган этнографик макон сифатида ўз ўрнига эга эканлиги таҳлил этилиб, қадимий касб-ҳунарлар, маънавий-ахлоқий ҳаёт соҳасида халқимизнинг босиб ўтган ҳаёт йўли жаҳон цивилизацияси тарихида катта аҳамиятга эга эканлиги тушунтириб берилди. Сурхон воҳаси илк кишилиқ жамиятининг манзилгоҳи, тасвирий санъатга асос солинган ҳудуд, деҳқончилик, чорвачилиқ ва ҳунармандчилик шаклланиган макон сифатида ажралиб туради. Сурхон воҳаси ўтмишда моддий маданиятни юксалтирган, анъанавий хўжалиқни юксак даражада тараққий эттирган, ўтмиш ва ҳозирги замон маданий тараққиётини узвий шаклланишига имкон яратган, ёш авлодга ва келажакка муносиб ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллий ғурур ҳамда ғоявий эътиқодларни тақдим этган юрт.

Мамлакатимизнинг Сурхон воҳасида моддий маданият тарихи ҳам бамисоли «очилмаган қўриқ» бўлиб, моддий маданият тарихи кўп минг йиллик ўтмиш тарихимизда босиб ўтилган моддий маданиятининг туб илдизларини ўрганиш масъулияти ҳам бугуннинг энг долзарб мавзусидир. Узоқ тарихий кечмиш давомида минтақада содир бўлган моддий маданият тарихи дурдоналарининг яратилиш жараёнини тарихий жиҳатдан очиқ берди. Битирув малакавий ишида илгари сурилган ғоялар ўзининг долзарблиги билан муҳим аҳамият касб этади.. Шунингдек, воҳа тарихининг қадимги ва ўрта асрлар даври асл манбалар асосида таҳлил қилинади. Сурхон воҳасида моддий маданият тарихининг янги ва ҳозирги замон тарихини ёритишда ҳали илмий қамровга киритилмаган кўплаб архив ҳужжатлардан самарали фойдаланилди. Ўзбекистон Республикасида кечаётган туб ижобий

Ўзгаришлар шароитида шаклланган миллий истиқлол мафкураси асослари асосида яратилиди.

Сурхон воҳасида моддий маданият тарихини ўрганиш анчадан буён тарихчиларимиз олдидаги муҳим вазифа бўлиб келган. Шу сабабли ҳам ушбу масала юзасидан кўплаб тарихий ва илмий асарлар яратилган. Сурхон воҳасида моддий маданият тарихини мукамал ва ҳолис ўрганишда қуйидаги манбаларга таянилади: Сурхон воҳасида моддий маданият тарихининг ибтидоий жамият давридаги ҳамда қадимги давр тарихини ўрганишда воҳада олиб борилган археологик илмий тадқиқотлар ва ушбу тадқиқотлар асосида яратилган илмий адабиётлардан фойдаланилди; Сурхон воҳаси ўзбек давлатчилиги тарихида ниҳоятда муҳим ўрин тутди. Тарихий тараққиётнинг узок даврлик жараёнининг маҳсули сифатида шаклланган жуда кўплаб археологик ёдгорликлар мажмуи воҳада шаклланган бой моддий маданиятни бевосита иъникоси саналади. Шунинг учун ҳам минтақада жойлашган археологик ёдгорликларни моддий маданиятнинг ажралмас қисми сифатида тадқиқ этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири саналди. Воҳада жойлашган монументал меъморий ёдгорликлар ҳам моддий маданиятнинг ажралмас қисмидир. Шу боисдан ҳам минтақадаги муқаддас қадамжолар меъморий ёдгорликларнинг ўрганиш орқали воҳа аҳолисининг бой моддий маданият соҳиби эканлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Моддий маданият тарихининг собиқ советлар даври, яъни мустабид тузум шароитидаги тарихини ёритишда ўша даврга оид илмий адабиётлар, архив ҳужжатлари ва матбуот материалларидан танқидий ва ҳолис тарзда манба сифатида фойдаланилди; Моддий маданиятнинг мустақиллик йиллари давомида ривожланиш хусусиятларини ёритишда эса статистик материаллар, йил яқунларига доир ҳисоботлар, архив ҳужжатлари ҳамда матбуот материаллари манба вазифасини ўтайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура» I Ҷ. -Т.: «Ўзбекистон» 1996. 364-б.
 2. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.:Ўзбекистон, 1999.-689 б.
 3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. –Т.: “Ўзбекистон”. 1998.
 4. Каримов И.А. Юсак маънавият енгилмас куч. “Тошкент ” маънавият, 2008 й.
 5. Жабборов А., Мусикий драма ва комедия жанрлари Ўзбекистон ижодиётида, Т., 2000.
 6. Раззоқов Ҳ., Мирзаев Т., Собиров О., Имомов К., Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди, Т., 1980.
 7. Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т., Узбекский героический эпос, М., 1947.
 8. Муродов М., Алпомишнома, 1 —2-китоблар, Т., 1999, 2000.
 9. Эргашев А., Халилов Д., «Ёзи ва Зебо» — ишқ достони, Қарши, 2000;
 10. Қаҳҳоров А., Янги дostonлар, Т., 1988;
 11. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. М.: “Искусство”, 1985, стр. 318.
 12. Способин И., Мусиқа шакли Махсус муҳаррир Ғ. Ғофурбеков, Т., 1982.
 13. Ражабов И., Мақомлар масаласига доир. Т., 1963;
 14. Матёқубов О., Мақомат. Т., 2004.
 15. Тошмухамедов М., Ғижжак дарслиги, Ташкент., 2005.
- Раззоқов Ҳ., Мирзаев Т., Собиров О., Имомов К., Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди, Т., 1980.

1. Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т., Узбекский героический эпос, М., 1947.
2. Муродов М., Алпомишнома, 1 —2-китоблар, Т., 1999, 2000.
3. Эргашев А., Халилов Д., «Ёзи ва Зебо» — ишқ достони, Қарши, 2000;
4. Қаххоров А., Янги достонлар, Т., 1988;
5. Способин И., Муסיқа шакли Махсус мухаррир Ғ. Ғофурбеков, Т., 1982.
6. Ражабов И., Мақомлар масаласига доир. Т., 1963;
7. Матёкубов О., Мақомат. Т., 2004.
8. Тошмухамедов М., Ғижжак дарслиги, Ташкент., 2005.